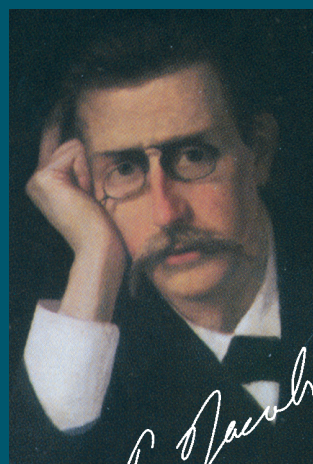

JACOBSENIANA

SKRIFTER FRA J. P. JACOBSEN SELSKABET

J. P. Jacobsen

Nummer 17

JACOBSENIANA

Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet

Nr. 17, 2024

Udgiver:

J. P. Jacobsen Selskabet, Museum Thy, Jernbanegade 4, 7700 Thisted samt
Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet,
Langelandsgade 139, 8000 Århus C

Redaktion:

Else Bisgaard, Jørn Erslev Andersen og Svend Sørensen

Dtp:

Karin S. Fredsøe, Tilde Grafisk

Tryk:

Specialtrykkeriet Arco

Oplag:

250

© J. P. Jacobsen Selskabet og forfatterne

ISBN 978-87-88945-95-9

Gratis for medlemmer af J. P. Jacobsen Selskabet.

Kan i begrænset omfang rekvireres ved henvendelse til J. P. Jacobsen
Selskabet, Museum Thy, Jernbanegade 4, 7700 Thisted

Elektronisk udgave på J. P. Jacobsen Selskabets hjemmeside:

www.jpjselskabet.dk

FORORD

J.P. Jacobsen er ikke længere en af de obligatoriske forfattere på danskfagets litteraturkanon, der i 2024 har 20-års jubilæum. De tre fagligt aktive gymnasielærere og respekterede debattører Mischa Sloth Carlsen (Aurehøj Gymnasium), Lotte Prætorius (Hasseris Gymnasium) og Ditte Eberth Timmermann (Teknisk Gymnasium/Skanderborg) har kritisk diskuteret danskfagets litteraturkanon i aviser og medier og foreslået relevante forbedringer af danskfagets litterære didaktik med overbevisende udspil til en tiltrængt ny kønsbevidst ramme for valg af litterære værker. På vores opfordring har de udarbejdet et perspektivrigt fagligt bidrag til debatten om danskfagets fremtid med fokus på J.P. Jacobsen, som vi er meget glade for at kunne bringe.

Jazz'n'poetry-duoen Apollo bidrager med en veloplagt aktualisering af Jacobsens Michelangelo-arabesk. Jørn Erslev Andersen giver en kort aktualiserende introduktion til J.P. Jacobsens klimaaktuelle essay »Fugleredernes Filosofi«, som er fra 1871 og optrykt i fuld længde efter introduktionen.

Der er spændende nyt om J.P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe*, *Niels Lyhne* og *Mogens og andre Noveller*, der lige er udkommet på portugisisk i Brasilien. Der er også spændende nyt om Gottfried Benn og Jacobsen ved Ernst-Ullrich Pinkert og statsminister Th. Stauning og J.P. Jacobsen ved Villy Dall.

På J.P. Jacobsen Selskabets generalforsamling i april 2023 fortalte Jørgen Vestergaard levende om sin dukkefilm fra 1971 over Edgar Allan Poes novelle »Hjertet der sladrede«. Filmen blev vist, hvorefter Jørn Erslev Andersen holdt et foredrag om Jacobsen og Poe, hvis taleark bringes med et stillbillede fra filmen.

Endelig er det os en stor glæde at kunne bringe Thomas Wolsings originale kunstneriske bidrag med titlen *Monomanie*.

God læselyst!

Redaktionen

*Thomas Wölsing, Monomanie.
Modifikation af Ernst Josephsons portræt af J.P. Jacobsen. 2024.*

Jørn Erslev Andersen

Spritnyt brasiliansk blik på J.P. Jacobsen

Portugisiske oversættelser af Mogens og andre Noveller, Fru Marie Grubbe og Niels Lyhne med referencer til J.P. Jacobsen Selskabet er netop udkommet i São Paulo

Fru Marie Grubbe og *Niels Lyhne* er her i begyndelsen af 2024 udkommet på portugisisk i São Paulo, Brasilien. Dermed fuldendtes en spritny og gennemført både folkelig, videnskabelig og professionel brasiliansk udgave af Jacobsens tre hovedværker påbegyndt med udgivelsen af *Mogens og andre noveller* i efteråret 2023. De solide og bogteknisk set hypermoderne udgaver er forsynet med solide forord og efterskrifter. Referencer til J.P. Jacobsen Selskabet skorter det heller ikke på.

Mest inciterende for en dansk læser er nok det blik udefra på dansk/europæisk kultur, der præger bøgernes forsidebilleder og de mange farverige illustrationer især i romanerne. De flot reproduce-rede billeder er i udpræget grad stemningsskabende og bestemt ikke tænkt som illustrationer af handlingen eller historisk dokumentation. De er fundet på nettet ved hjælp af generativ AI og er klassiske og romantiske billeder af interiører, landskaber og personer fra europæisk kunsthistorie. Det præger også bogforsiderne, som her er gengivet. Billederne signalerer et interessant eksotistisk blik på Jacobsen i regi af europæisk kunsthistorie. Mest markant med forsidebilledet på *Niels Lyhne*, der viser et kulturlandskab fra en ikke nærmere angivet lokalitet langt væk fra Danmark. En lidt mørk pastorale med vandløb, landbrug, bønder og et stateligt domkirkespir i horisonten. Forsidebilledet på *Fru Marie Grubbe* er i udpræget grad svævende romantisk. De to forsidebilleder kan formentlig for inkarnerede thyboer og i

hvert fald for en indfødt sønderjyde som undertegnede umiddelbart virke en smule overdrevne med en snert af kitsch. Lige præcist dette er efter min opfattelse det mest herlige og lærerige ved bøgernes udstyr. At vi bliver set på med andre øjne, der gør vores litteratur og kultur eksotisk på en måde, vi slet ikke er vant til. Vi bliver simpelthen set udefra og fra en helt anden kultur og del af verden, som vi nok ikke kan sige os helt fri for selv ofte at opfatte som eksotisk og fremmedartet enten som glade turister, henrykte fodboldentusiaster eller mavesure fremmedhadere.

Jacobsen tager i hvert fald ingen skade af dette. Dertil er hans tekster alt for stærke og selvberørende. Desuden er bøgerne udstyret med meget pålidelige forord og efterskrifter, alle med stor og solid forbindelse til Jacobsens tekster, dansk kultur og J.P. Jacobsen Selskabet.

Forordet til *Niels Lyhne* er skrevet af Morten Høi Jensen, der i 2018 velfortjent modtog Limfjordegnens Litteratur Samvirkes pris udpeget af J. P. Jacobsen Selskabet for monografien *A Difficult Death: The Life and Work of Jens Peter Jacobsen*. Den præsenteres i *Jacobseniana* 12 i Else Bisgaards interview med Høi Jensen og i hans takketale.

Dertil kommer, at min efterskrift og mit tillæg i Det danske Sprog- og Litteraturselskabs klassikerudgave af *Fru Marie Grubbe* fra 1989 er medtaget i fuld længde i *Senhora Marie Grubbe*. Det fik jeg først besked om efter den var blevet oversat til portugisisk med henblik på trykketilladelse. Den tiltrådte jeg selvfølgelig hellere end gerne. Sådan noget siger man jo for pokker ikke nej til. Især ikke når man er i fint selskab med Georg Brandes og Claudio Magris, der står for de to øvrige efterskrifter (bedre selskab findes ikke). Ved samme lejlighed blev jeg bedt om hjælp til at finde relevante billeder af Jacobsen til de to romaner.

Det var ved den anledning, forlæggeren informerede mig om deres brug af generativ AI til indhentning af illustrationer. Jacobsenbillederne fandt jeg på Det kongelige Biblioteks billedportal og Museum Thys digitale samling af Jacobsenbilleder. De mange øvrige

illustrationer blandede jeg mig med fuldt overlæg ikke i. Det brasilianske syn på Jacobsen og vores europæiske kultur fremstår derfor med et uhildet og kulturelt set uforblømt eksotistisk blik på os som indfødte og måske også af og til lidt for nationalsindede Jacobsenlæsere. Jacobsen var jo som bekendt både kulturelt vidsynet, internationalt orienteret og flydende i tysk, fransk, engelsk, thybomål og københavnerdansk. Så pengene passer jo egentlig meget godt med det illustrative og bibliofile brasilianske setup.

De tre bøger er udkommet på Bec, Editora São Paulo-SP, Brasilien. *Mogens e outros contos* 2023 oversat af Ludmila Menezes Zwick og Renato Zwick med forord af Hans Otto Jørgensen og efterskrift ved Georg Brandes. *Senhora Marie Grubbe* 2024 oversat af Leonardo Pinto Silva med forord af Otto Maria Carpeaux og efterskrift ved Jørn Erslev Andersen. *Niels Lyhne* 2024 oversat af Ludmila Menezes Zwick og Renato Zwick med forord af Morten Hoi Jensen og efterskrift ved Claudio Magris. Forlaget har foræret de tre bøger til J. P. Jacobsen Selskabets bogsamling, hvor de kan ses.

Kristian Zahrtmann, »Marie Grubbe, kort efter skilsmissen fra Ulrik Frederik Gyldenløve«. Helfigur stående i profil mod venstre. Tegnning 1904. Statens Museum for Kunst.

Mischa Sloth Carlsen, Lotte Prætorius
og Ditte Eberth Timmermann

Åbne søjlerækker og dunkle løngange

– Om J.P. Jacobsens offer i kanoniseringens mørke

Naturen er som et vidunderligt Slot med Tusinder af Sale og Celler, med dunkle Løngange, der føre ud i Dagens Lys og med aabne Svalegange, der lede ind til Mulm og Mørke. Der er Forhaller med aabne Søilerækker, hvor man gaaer lige ind, og der er ogsaa mange, mange Døre, som det tager Aartiers Magt og Læmpe at faa op, og der er dem, hvor al Snildhed, al Anstrengelse har været forgjæves. (Jacobsen 1871:18)

I dette citat fra *Darwins Theori* beskriver naturhistorikeren og forfatteren J.P. Jacobsen naturen som et fritvoksende habitat af lighed med et magtfuldt bygningsværk. Samtidig kan læseren få associationer til et eventyr. Da han lancerede sin oversættelse af *Origin of the Species* (1872), skete det med et helt særligt blik for de indre forbindelser mellem sprog, natur og billeddannelse. I fuldeste flor viser sproget her naturens egen kraftfulde verden af det, vi får at se og hæfter os ved, og det, der er henlagt i mørke og glemsel.

Prøv nu at genlæse citatet, men udskift »naturen« med »litteraturhistorien« eller »danskfagets litteraturkanon«. Siden 1871 har Jacobsen været et verdenslitterært navn større end de fleste danske forfatterstemmer. Alligevel betragtes han i gymnasiet ikke længere som en af de obligatoriske forfattere på danskfagets litteraturkanon, der har 20 års jubilæum i 2024.

Hvordan kunne det ske, at J.P. Jacobsen holdes tilbage på de dunkle løngange? Sagt med metaforer lånt fra Jacobsen selv vil vi vise,

hvordan han – måske utilsigtet – er blevet låst inde i kanoniseringens mørke på grund af uheldsvangre kræfter i måden, hvorpå gymnasiets litteraturundervisning styres. Vi vil vise, hvorfor der er gode grunde til at finde nøglen frem og få sat J.P. Jacobsen fri, så han kan få bedre vilkår i litteraturdidaktikken. Stilen, sproget og hans naturalistiske univers kan have god grobund hos de unge, men det er ikke uden både strukturelle og didaktiske udfordringer. Hvorfor er han med andre ord både vigtig og vanskelig at læse i gymnasiet?

En usaglig 20 års fødselar

Fremme blandt »de åbne søjlerækker« i gymnasiets litteraturkanon finder vi en folkevis og 14 privilegerede forfattere på en tidslinje fra Ludvig Holberg til Klaus Rifbjerg. Denne kanon blev etableret af VK-regeringen i 2004 som en fælles kanon for folkeskolen og alle de gymnasiale uddannelser. Hold nu vejret! For blandt de 14 finder man hverken J.P. Jacobsen, Søren Kierkegaard eller Inger Christensen, som de fleste litterater vil regne blandt de største danske stemmer på verdenslitteraturens firmament. Kanonudvalget fra 2004 regnede imidlertid disse for at være for svære i folkeskolen. I 2015 fik folkeskolen en kanonrevision, så båndet mellem de to skoleformer blev løsnet, og benspændet om sværhedsgraden mistede legitimitet for gymnasiet. Det kunne ligne en ny start til gavn for begge skoleformer, så vi atter kunne tage stilling til gymnasiets kanon, og hvordan denne kan fremme læsekultur blandt unge. Under læreplansrevisionerne op til gymnasiereformen fra 2017 var det imidlertid et politisk krav, at der ikke måtte røres ved den obligatoriske kanon.

Sammen med den obligatoriske kanon fra 2004 blev der lagt op til at supplere med en valgfri tillægskanon på tilsvarende 14 navne, hvor både Jacobsen, Kierkegaard og Christensen var nævnt. Sådan gik det ikke, for samtidigt med at kanonen trådte i kraft ved gymnasiereformen i 2005, kom der flere krav ind i gymnasiets danskundervisning. Der skulle bruges mere af danskfagets normerede tid på sprog og

medier og dermed mindre tid på litteratur. Fra starten har der blandt dansklærere kunnet spores en stor kritik af den obligatoriske kanon. Foruden anken mod de tre forfatteres fravær har kritikken handlet om, at den er alt for kønsligt biased ved kun at give plads til en kvinde blandt den »åbne søjlerække«, og at den rummer et litteratursyn, der hverken er tidssvarende eller fagligt velbegrunderet.

Vores vurdering er alt andet lige, at J.P. Jacobsen med sine temaer om religionskritik og kønsulighed længe nød en forkærlighed både bredt blandt dansklærerne og gymnasieeleverne. Romanerne *Niels Lyhne* og *Fru Marie Grubbe* læses da også stadig mange steder enten i uddrag eller som (selvstuderet) værk, ligesom en del elever møder hans arabesker og noveller. Når gymnasiefaget dansk A er normeret med tarvelige 260 timer sammenlignet med 325 timer til engelsk A, kan det dog være svært for litteraturredaktører at trylle mening ud af klassikerne. Det kræver tid til at læse dem med blik for læsernes horisont. I kampens hede er J.P. Jacobsen med tiden på denne måde blevet et utilsigtet offer for en ufleksibel og utidssvarende litteraturkanon.

Siden 2020 har vi som repræsentanter for Dansklærerforeningens bestyrelser for ungdomsuddannelser kæmpet for en kanonrevision. Vi har kunnet iagttage, hvordan gymnasiets kanon har skubbet store forfattere ud i glemslens mulm og mørke som følge af, at de 14 udvalgte er blevet til en obligatorisk tjekliste (Carlsen 2020; Carlsen og Timmermann 2021a, 2021b og 2022; Carlsen, Timmermann; Williams og Elf 2023; Folketinget 2022; Prætorius 2024). Tilbage står en mere og mere nagelfast søjlegang af 14 stemmer, mens andre af mindst lige så stort format har svært ved at vende tilbage fra løngangen. Det er sket for store stemmer som Marie Bregendahl, Karin Michaëlis og Tove Ditlevsen, og nu er både J.P. Jacobsen, Søren Kierkegaard og Inger Christensen i fare for at lide samme skæbne og på sigt blive glemte af strukturelle grunde.

En slagside ved kanonkonceptet er nemlig, at det ikke rummer en fleksibilitet over for, at litteraturhistorien hele tiden bliver til. Det

sker både i form af nye forfatterstemmer og deres værker, nye måder at læse på og ny relevans for oversete forfattere. Dette kan heller ikke undgå at være afhængigt af konteksten i klasserummene rundt i kongeriget. Netop J.P. Jacobsen er et godt eksempel på dette. Hvad var mere oplagt end at læse »Pesten i Bergamo« fra 1882, da pandemien brød ud i 2020? Læsningen af Jacobsens novelle kunne forbinde to kontekster – coronapandemien i vores tid og koleraens tid i 1800-tallet. Samtidig kunne den også give anledning til at fordybe sig i novel- lens stærke religionskritik, som både er esoterisk og svær at få hul på for vor tids unge, og som derfor kræver tid og tålmodighed. Novellen blev nu pludselig læst i mange klassers online-undervisning. Det er et godt eksempel på, at litteraturhistorien ikke kan isoleres fra læserens egen tid, og at der heller ikke findes objektive kriterier for, hvad der er let og svært, men vilkår kan være svære. De lærere, der tilfældigvis kunne få tid til denne tekst i deres trange danskundervisning, fik en foræring. Andre lærere måtte se sig bremsede af, hvilke af de 14 de tilfældigvis havde »vinget af«, og hvad de stadig skulle nå inden elevernes eksamen. Situationen udstillede den obligatoriske kanonlistes absurditet, fordi den ikke er fleksibel over for undervisningskonteksten.

Vi mener, at en litterær kanon til enhver tid skal rumme et udvalg af de største forfattere, men også at det ikke er universelt gyldigt, hvem disse er. En fast kanonliste på 14 er alt for snæver, men den kan ikke udvides inden for hverken den givne læreplan eller timenorm, fordi det vil vride armen om på lærerens didaktiske kreativitet. Derfor argumenterer vi i stedet for et nyt litteratursyn bag kanontanken. Vi vil indføre en bruttoliste på 30 af de største forfattere, hvoraf læreren skal udvælge 14. Læreplanerne vil stadig sikre den litteraturhistoriske spredning, mens der udvises tillid til lærerens didaktiske dømmekraft. Det er afgørende for en ny kanon, at der indføres en solnedgangsklausul, så den skal opdateres hvert 10. år. På den måde synker fortidens stemmer ikke hen i evig løngang bag 14 evigt oplyste søjler, men får bedre mulighed for at blive læst fleksibelt og nysgerrigt i gymnasiet.

Avisen *Information* lancerede i 2023 en serie, hvor kanondebattører blev inviteret til at bidrage med en liste på 20 navne. Selvom vi også bidrog, markerede vi tydeligt, at vi hele tiden har ønsket at fremme et helt andet litteratursyn end faste lister. (Carlsen 2023; Timmermann og Hoppe 2023). Bruttolisten fremmer en kombination af tradition og frihed. Hvis der blev indført en obligatorisk liste med 20 faste forfatternavne, ville det endog blive en katastrofe for både J.P. Jacobsen og alle andre store forfatterstemmer. For litteraturundervisningen ville miste al den didaktiske smidighed, der er afgørende for, at læreren kan gøre elever interesserede i ældre litteratur. Der skal være plads til at læse i dybden og bredden og at arbejde med både læsefordybelse, forståelsesdidaktik og kreative tilgange, der åbner litteraturhistorien for de unge.

Lyrikken – skabt til at drive

Et godt sted at begynde, når man skal arbejde med J.P. Jacobsen i klasserummet, er lyrikken, der med sin korte form appellerer til, at man sætter læsetempoet ned. Samtidig møder eleverne ofte lyrikken med en særlig sproglig opmærksomhed, da de har erfaring for, at den kræver noget særligt af dem. I mødet med J.P. Jacobsens arabesker oplever eleverne at blive udfordret uden at fare vild, hvis de blot får tiden til at fordybe sig. Sværhedsgrad og kvalitet hænger ikke nødvendigvis sammen, men der er en særlig holdbarhed og dybde i den litteratur, som man ikke forstår i første hug, men må vende tilbage til igen og igen for at kaste nyt lys over et ord eller en linje.

På trods af den manglende æresplads i den obligatoriske litteraturkanon er J.P. Jacobsen mange dansklæreres favorit, og mange elever er derfor stødt på en af hans tekster. Selvom det som underviser også kan være skræmmende at kaste sig over et svært digt, man måske selv er lidt usikker på, kan det være lærerigt for begge parter, da det netop er her, den dialogiske og æstetiske læsning kan folde sig ud. Man skal derfor ikke være bange for at kaste sig ud i fx »Arabesk til en Haandtegning af Michel Angelo« (Jacobsen 1871-74) .

Den fordybelse, der ligger i at lave en fælles-læsning i klassen, hvor man på »old school« manér læser digtet højt, linje for linje, og taler med eleverne om ord, vendinger og syntaks, kan skabe et meget koncentreret øjeblik, hvor litteraturen åbner sig i et naturligt og meningsfuldt tempo. Og eleverne er mere trænedede i lyrikken, end vi måske tror. Man har nogle gange fornemmelsen af, at de bor i deres playlister, når de konstant går rundt med ear-pods i ørerne, men det er naivt at tro, at de ikke også forholder sig aktivt til de sange, de lytter til. Det er ofte trænedede ører, man møder i klasserummet, når man præsenterer dem for lyrikken, og det er derfor også vigtigt, at de bliver udfordret med krævende tekster. Så længe man har fokus på, at måden, man griber det an på, er den rigtige.

At opleve eleverne gå på opdagelse i »Arabesk til en Haandtegning« og pludselig forstå, hvilken metamorfose, der finder sted fra bølgerne til den stejle hest til svanen, bekræfter os i, at eleverne også har blik for den svære litteratur. Digtets klare visuelle udtryk stimulerer elevernes læsning og forståelse af digtet og ved fx at lade eleverne tegne digtet understøttes forståelsen af digtets billedrige dynamik.

Samtidig er det dialogiske i de første vers også en umiddelbar indgang til digtet, hvor svaret på spørgsmålet »*Tog bølgen land? / Tog den land og sived langsomt ...*« kommer senere i digtet med en dramatisk energi og et meget kontant svar: »*Nej! den stejled...*«. (Jacobsen 1871-74) Til slut i digtet udvides spørgsmålene til at blive mere eksistentielle. Hvor man her har et endnu større behov for et kontant og klart svar, får man det ikke. Spørgsmålene står ubesvarede, og det er læserens egen opgave at forsøge at finde svarene. På den måde inddrager J.P. Jacobsen trådene tilbage til både Kierkegaard og Nietzsches tidlige eksistensfilosofi.

Digtet giver også lejlighed til at undersøge, hvad mænader er, eller at stoppe op og undre sig over alle de eksistentielle spørgsmål, som er så evigt aktuelle. Og hvorfor får digter-jeget ikke et svar? Er kvindens tavshed svaret? Er det læseren, der skal give svaret? Hvad vil

man kunne svare et menneske med de fortvivlende spørgsmål? Her fungerer arabesken som genre og stilfigur særligt godt, da den netop skaber en vildtvoksende struktur, men samtidig viser en vej frem mod en afklaring.

Hos J.P. Jacobsen får det eksotiske plads. Billedsproget lukker sig ikke kun om en nordisk referenceramme, men inddrager vinranker, laurbær, myrther og magnolier. Som var digtet en af Ovids metamorfoser, skubber bølgen sig igennem digtet som en forvandlingens formel, der opbygger en Urkraft. Her er silke og marmor, Cypresser og den kostbare purpurfarve, der i antikken var forbeholdt konger og kejsere. Ved at lade eleverne gå på jagt efter det eksotiske, opdager de også digtets kraft, der giver mulighed for at inddrage hele verden i ét enkelt digt. Digtet har på den måde en mytologisk tid i sig og åbner en eksotisk og fascinerende verden for eleverne, som for et øjeblik kan trække dem væk fra det nordiske mørke.

Man kan også lade eleverne dykke ned i besjælingerne og undersøge, hvordan de beskriver angsten. På den måde får eleverne et sprog forærende for den angst, mange kender til i større eller mindre grad, og digtet bliver et spejl for et eksistentielt grundvilkår.

Da forgaar du i Anelsers Angst,
Brændes op af din skjælvende Længsel,
Glider frem som en Luftning fra Havet,
Og du dør mellem Vinrankens Løv,
Vinrankens susende Løv,
Paa Balkonens Marmortærskel,
Mens Balkongardinets kolde Silke
Langsomt vugger sig i tunge Folder,
Og de gyldne Drueklaser
Fra de angstfuldt-vredne Ranker
Fældes ned i Havens Græs.
(Jacobsen 1871-74: 67)

Tyngden i grenene skaber de forvredne ranker, og linjerne med de angstfuldt-vredne ranker bliver dermed et stærkt billede på psyken og angsten, og når J.P. Jacobsen skriver om vinstokkene, de angstfuldt-vredne ranker, hører man næsten et ekko af Senecas 41. brev, hvor han netop bruger billedet med vinstokken:

En vinstok roser vi, hvis den tynger sine grene ned med frugt, hvis vægten af klaserne får selv dens støttende stolpe til at svaje. [...]. Ved en vinstok er frugtbarhed den dyd, der er ejendommelig for den; også hos et menneske bør kun dét roses, der er hans eget. Måske har han en smuk husstand og et prægtigt hus, vidtstrakte kornmarker og en stor kapital på rente. Dog, intet af dette er i ham, men omkring ham. Ros dét hos ham, der hverken kan tages fra eller gives til ham, det der er menneskets eget. Spørger du, hvad det er? Det er sjælen og en i sjælen fuldendt fornuft. (Seneca 2016: 19)

Et perspektiv til Seneca kan i ganske få linjer beskrive et oldgammelt motiv, som bliver et universelt billede på angsten, også den angst som eleverne møder. Det er ikke svært for dem at afkode, hvordan vægten af drueklaserne bliver et billede på det, der tynger mennesket. Det kan også blive et billede på det åg, som præstationsfundet og perfektionskulturen lægger på elevernes skuldre, og digtet kan dermed skabe en entusiasme, der i den bedste af alle verdener giver digtet en større identitet end blot endnu en lektie.

I vores moderne fortravlede verden, hvor det at være gymnasieelev ikke kun indebærer lektier og afleveringer, men også fritidsjob, træning og et aktivt liv, der skal eksponeres perfekt på de sociale medier, må det derfor være overraskende for eleverne at læse en bid af J.P. Jacobsens livsfilosofi, som han i et brev beskriver således:

Jeg har opdaget at jeg egentlig er skabt til at drive. Jeg sidder hver Dag 3 á fire Timer i Træk paa en Bro, et Rækværk eller noget andet opstaaende og ryger det utroligste Antal Cigarer og saa lader jeg Asken falde ned i Vandet og saa siger det Ssss og saa kommer der Ringe og det morer mig. (Jacobsen 1899: 47)

Det vegetative liv, som tiltalte J.P. Jacobsen, er noget af det, eleverne mangler i deres hæsblæsende liv, hvor alt handler om tempo og knap så meget om ro. Lad ikke dette være en hyldest til cigaren, men en opfordring til også at tale med eleverne om livet dengang og nu. Kan vi lære noget af et ungdomsliv i slutningen af 1800-tallet? Og er han en prototype på en student?

Rytmask bliver Arabesken en dithyrambisk melodi, der toner ned igennem digtet og skaber en idiosynkratisk oplevelse for det fraværende digter-jeg. Gennem recitationen bliver dette tydeligt for eleverne, da de fornemmer en stærk dynamik mellem digtets rytme og indholdet. Bølgen bliver et billede på naturens kraft, som ikke kan stoppes på nær, når den naturligt mister sin kraft. Der er noget ved bølgens timing, den slukker ild og stopper præcis ved balkonen, et menneskeskabt værk, der markerer en grænse. Er det menneskets konfrontation med naturen? Det er en almindelig mytologisk forestilling, at der er vand mellem guder og mennesker, så vandets position i digtet bliver en rejse frem mod det fremmede – den mørke kniv i natten – Kvinden.

Det bliver derfor en interessant blanding af det kølige nordiske og det dynamiske mytiske og eksotiske, som J.P. Jacobsen skaber. Det bliver en syntese mellem havet og jorden, Apollon og Dionysos, det dynamiske og det statiske, det kolde og det varme. Han fremstår dermed som en melankoliens mester, der længes mod det eksotiske – blomsterne, vinen, mytologien og lyset.

Der er ingen tvivl om, at J.P. Jacobsen med sin læsning af Nietzsches også har stiftet bekendtskab med Nietzsches forkærlighed for

det antikke græske, og man kan fint udvide læsningen ved at inddrage det dionysiske og apollinske. J.P. Jacobsen nåede ikke selv til Athen, men det holder ham ikke tilbage - hvis ikke han kunne komme til Grækenland, måtte Grækenland komme til ham! Pan-arabesken er et andet godt eksempel på dette og digtet »GRÆKENLAND«, hvor de døde søjler besejres af laurbærbusken, der bliver et symbol på naturen, som den stærkeste kraft.

Marmoret er hvidt,
Men det lyser ikke.
Søjlerne er slanke,
Men de knejse ikke.
Kapitælernes frodige Pragt er svunden.
Akantusløvet har rullet sig sammen,
Er visnet og faldet,
Smuldrende blander det sit Støv med Plintens.
Og de gyldne Skaaler er tomme,
Deres Malm har intet Mæle,
Hebe har kun Taarer,
Bakkos har kun Vinløv,
Døsigt lege Panthrene med Thyrsen.
[...]
Men Lauren har alle sine Blade.
Mellem de Søjler staar der en Laure
Stærkstammet, lavstammet, storkronet og bred.
(Jacobsen 1872: 97)

Naturen er ikke kun uden for mennesket, den er også inden i mennesket, og står tilbage som en sejrherre over selv de største kulturskabte mesterværker. Lyrikken kan noget særligt, når man arbejder med litteratur, da det ofte er mere overskueligt for eleven, at teksten står på

en enkelt side eller to, og når dybdelæsningen samtidig får tid og plads i undervisningen, kan den give eleverne en ny erfaring.

På stx (det almene gymnasium) læser elever i 3.g et af de mest kanoniserede værker af Homér, nemlig *Iliaden* eller *Odyseeen*. En læsning af disse værker, er ikke bare noget man kaster sig ud i uden forberedelse. Som til et maraton må man først varme op og træne. Elevernes udbytte af læsningen afhænger meget af, i hvilket tempo læsningen bygges op. Det samme gør sig gældende med J.P. Jacobsens arabesker. Det er nødvendigt at sætte læsetempoet drastisk ned, og her kan læreren være med til at sætte tempoet ved at lave en fokuseret samlæsning. Det kan som nævnt nogle gange være helt ned i det enkelte ord, der skal bruges ekstra tid og fordybelse.

Det, den svære og krævende tekst kan give eleverne, er netop et krav om fordybelse, og for eleverne mærkes den sejr, der opstår ved at åbne en svær tekst, som en helt særlig sejr.

Jacobsen rammer med sin melankoli en tone hos eleverne, som de kan spejle sig i. Alvoren og tungsindet er ikke kun et moderne fænomen, men et universelt livsvilkår, som litteraturen ikke kun beskriver, men også ofte forsøger at finde svar på og forsone sig med.

Læsningens veje og vildveje

J.P. Jacobsen er nok den mest kendte naturalist i Danmark og også den første med novellen »Mogens« fra 1872. I september 2023 besøgte vi undervisningsminister Mattias Tesfaye med det formål at tale om en revision af kanon og fordelene ved bruttolisten. Der forærede vi ham *Mogens og andre noveller* sammen med Inger Christensens *Sommerfugledalen* (1991) og Tove Ditlevsens *Barndommens gade* (1942). Det var vigtigt for os at understrege, at elever gerne vil læse klassikere, der er vedkommende. J.P. Jacobsen skrev i et af sine breve til Edvard Brandes:

Jeg tror ikke en Bog kan interessere os, naar den ikke er en tro Skildring af et eller flere Menneskers Kamp for Tilværelsen, saaledes forstaaet: en Kamp mod det, der er til, for at være til paa sin egen Maade (Busk-Jensen 2009: 99).

Netop dette vil eleverne give J.P. Jacobsen ret i, og hans bøger kan fange dem, når der er de rette omstændigheder og tid nok.

Vi befinder os dog i en læsekrise, og mange elever har især vanskeligt ved at læse ældre tekster på grund af ortografien og et ordforråd, der hverken rummer de gloser og eller den sprogbrug, vi finder i ældre litterære tekster. Desuden har ChatGPT vundet indpas og er blevet et handy værktøj for den fortravlede og knap så læsesterke gymnasieelev til at få et fordøjet resumé af en ældre litterær tekst. Efterhånden forbereder flere og flere elever sig ikke til timerne, da vi i disse år på ungdomsuddannelserne modtager de elever, der har gået i heldagsskole med studiecafé og derfor ikke kender til lektier fra grundskolen. Det rykker læsningen ind i undervisningen og sænker naturligt tempoet.

Læseproblematikken har en oplagt forbindelse til det store historiske skifte i mediekultur, som vi lever midt i. Aldrig er der blevet trykt flere bøger end nu, men alligevel har vi vist alle en eller anden fornemmelse af, at elever læser mindre (i hvert fald i trykte bøger) end tidligere. Det er trange kår for læsningen at skulle konkurrere med fx computerspil, Netflix-serier og onlineshopping. Kompetencetænkningen fylder mere end dannelse i læreplanen, og dertil er der stoftrængsel i danskfaget og i det hele taget mange gøremål ud over det fagfaglige. Der skal også bruges undervisningstid på bl.a. tværfaglige forløb, klasserumskultur, trivselsarbejde og evalueringer. Den obligatoriske kanon har også fået konsekvenser. Litteraturhistorieundervisningen har en tendens til at blive skematisk og instrumentel i tilgangen til perioderne, hvor -ismer og kanonforfattere blot bliver en knagerække for elevernes litteraturhistoriske forståelse og ikke mindst

oplevelse. Undervisningstiden er for knap til fx mere mangfoldige tekster og forfattere, der ikke er kanonforfattere, eller som placerer sig mellem to eller flere positioner. Det gælder for forfattere som J.P. Jacobsen, Tove Ditlevsen og Karin Michaëlis.

Litteratur skal både kunne møde og udfordre eleverne, og der er ingen tvivl om, at måden, hvorpå vi læser med eleverne i undervisningen, har en betydning for såvel deres læsevne som deres læselyst. En svær tekst er udfordrende på begge parametre, men det er her, didaktiseringen gør en forskel. Fælleslæsning – eller *shared reading* – er et godt eksempel. Her veksles der mellem højtlesning og samtale, hvor eleverne deler deres umiddelbare tanker, refleksioner og læseoplevelser, og eleverne elsker det. Måske skyldes det, at der ikke afkræves et korrekt svar, sådan som vi kender det fra den tidligere populære mesterlæsning og de eksemplariske analyser gennemgået af læreren. Fokus på det mere oplevelsesorienterede er i hvert fald en vej at gå for at få hul på læsningen – både den helt funktionelle (konkrete) og den analytiske. Det kræver både meget tid og ofte korte tekster. Selvom sproget kan skræmme, er flere af J.P. Jacobsens tekster heldigvis anvendelige her.

J.P. Jacobsen var som bekendt uddannet naturhistoriker og oversatte Darwins *Origin of the Species* til dansk i 1872. Allerede derved vækker han interesse hos de naturvidenskabeligt orienterede elever, som ofte ikke er de mest litterært interesserede elever. J.P. Jacobsens darwinistiske anskuelse af mennesket som natur og ikke som dens modsætning er interessant at drøfte med eleverne og især set i et nutidigt perspektiv. Hvor meget er vi styret af den genetiske og den biologiske arv, og hvor meget af det kulturelle ophav? I samtaler herom kan elevernes viden fra andre fag, som fx biologi, bioteknologi og psykologi også nemt inddrages.

Andre didaktiske greb i tilrettelæggelsen af litteraturhistorieundervisningen er remediering og dramatisering, eller eleverne kan lave aktualiserende perspektiveringer til fænomener, de kender fra fx sociale

medier. Der er ingen tvivl om, at en nøgle i litteraturhistorieundervisningen er at kunne drage paralleller til elevernes livsverden og aktivere genkendelige tematiske rammer som fx kærlighed, familie og ungdom. Deres litteraturhistoriske erfaringer fra grundskolen kan der også sagtens bygges videre på i gymnasiet, når det kommer til særligt romantikken og det moderne gennembrud, og eleverne er positivt indstillede overfor at ville beskæftige sig med de såkaldte »gamle dage«, da de kan genkende temaer og problemstillinger som fx kønsproblematikker, klasse og netop »Kamp for Tilværelsen [...] for at være til paa sin egen Maade«. Vi ser det bl.a. hos Mogens, Niels Lyhne, Marie Grubbe og Fru Fønss. Deres kamp og udvikling kan vække genklang hos eleverne, men læsningen af disse kræver tid til læsefordybelse, så vi kan åbne elevernes sanser.

En kanon for nye døre og løngange

Med lån fra J.P. Jacobsen kan man kort sagt beskrive litteraturhistorien som et vidunderligt slot med uendeligt mange sale, hvor enkelte er lyst op med deres åbne søjlegange, mens langt flere ikke er lyst op i danskfagets litteraturundervisning. En af dem er med tiden blevet J.P. Jacobsens forfatterskab. Der er også en lang række andre, der om muligt har lidt den ufortjente skæbne at blive glemt helt, og hvor en genopdagelse kræver stort arbejde både for receptionen og litteraturdidaktikken. Danskfagets litteraturkanon fra 2004 har fået os til at huske 14 udvalgte, men den har også fremmet en glemsel af dem, der falder uden for skabelonen.

Nøglen til et opgør med denne systematiske glemsel har ministeren for gymnasieområdet. Vi ønsker at fejre 20 års fødselaren ved at erstatte denne med vores forslag om en bruttolistekanon, der kan fremme litterær samtale og nysgerrighed over for nye døre og løngange i det litteraturhistoriske slot. Hvis faget desuden fik mere normeret tid til at leve op til sit A-niveau, ville der kunne blive bedre rammer for, at elever kan dvæle ved vanskelige tekster og fordybe sig i læsningen.

På den måde ville den åbenlyse relevans af vigtige forfattere som J.P. Jacobsen bedre kunne formidles til de unge inden for alle gymnasiale uddannelser.

Litteratur

- Busk-Jensen, Lise (2009): »At være til på sin egen måde - Fru Marie Grubbe«. In: Busk-Jensen, Lise (et. al.). *Dansk Litteraturs Historie 1870-1920*. Gyldendal
- Carlsen, Mischa Sloth (2020). »Hvor er de kvindelige forfattere? Hver dag underviser vi de unge i et forældet kvindesyne«. *Politiken* 17.11.2020
politiken.dk/debat/art7996806/Hvor-er-de-kvindelige-forfattere-Hver-dag-underviser-vi-unge-i-et-for%C3%A6ldet-kvindesyne / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Carlsen, Mischa Sloth (2023). [Kanonargument om bruttoliste og tid til læsning]. In: Peter Nielsen. »Her er fire nye bud på en ny litteraturkanon«. *Information* 13.10.2023
<https://www.information.dk/kultur/2023/10/fire-bud-paa-ny-litteraturkanon> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Carlsen, Mischa Sloth; Timmermann, Ditte Eberth; Williams, Madeleine Steenberg; Elf, Nikolaj (2023). »Få nu hænderne op af syltekrukken, politikere«. *Berlingske Tidende* 25.6.2023
<https://www.berlingske.dk/kommentarer/faa-nu-haenderne-op-af-syltekrukken-politikere> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Carlsen, Mischa Sloth og Timmermann, Ditte Eberth (2021a). »De stumme kvinder«. *Weekendavisen* 27.5.2021
<https://www.weekendavisen.dk/2021-21/samfund/de-stumme-kvinder> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Carlsen, Mischa Sloth og Timmermann, Ditte Eberth (2021b). »Hvorfor er der kun én kvinde på vores litteraturkanon? Hvor er Tove Ditlevsen og Inger Christensen?«. *Berlingske Tidende* 2.3.2021
<https://www.berlingske.dk/kronikker/hvorfor-er-der-kun-en-kvinde-paa-vores-litteraturkanon-hvor-er-tove> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00

- Carlsen, Mischa Sloth og Timmermann, Ditte Eberth (2022). »Vores danskkanon er forældet. Og hele ideen om en rigid og eviggyldig liste på 14 navne er forkert«. *Politiken* 2.4.2022
<https://politiken.dk/debat/art8696712/Vores-danskkanon-er-for%C3%A6ldet.-Og-hele-ideen-om-en-rigid-og-eviggyldig-liste-p%C3%A5-14-navne-er-forkert> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Jacobsen, J.P. (1871/1991) »Af: Darwins Theori«. In: Bertelsen, Jens Thodberg; Høgsbro, Ib; Rugholm, Peter (red.). 1870-1920 (*litteratur 3*) s. 18-22. Gyldendal.
- Jacobsen, J.P. (1870-74/1928) »Arabesk. Til en Haandtegning af Michel Angelo«. In: *Samlede Værker IV*, Gyldendals Boghandel Nordisk Forlag.
- Jacobsen, J.P. (1872) »GRÆKENLAND«. In: Jacobsen, J.P. (1924-29). *Samlede Værker IV Udg. paa Grundlag af Digterens efterladte Papirer af Morten Borup*, udg. af Borup, Morten; Christensen, Georg. Gyldendals Boghandel Nordisk Forlag.
- Jacobsen, J.P. (1899) Breve fra J.P.J., udg. Edvard Brandes, 1899. *Samlede Værker V-VI, 1973-74 (breve)*. Gyldendals Boghandel Nordisk Forlag.
- Jacobsen, J.P. (1882). »Pesten i Bergamo«. <https://kalliope.org/da/text/jacobsen2001082604> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Folketinget (2022). *Høring om danskfagets litteraturkanon*. 30.4.2022
<https://www.ft.dk/aktuelt/webtv/video/20211/buu/tv.7639.aspx> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00
- Prætorius, Lotte (2024). »Det er ikke de tunge klassikere, der dræber elevernes læselyst«. *Information* 31.1.2024
<https://www.information.dk/debat/2024/01/tunge-klassikere-draeber-gymnasieelevernes-laeselyst?fbclid=IwAR2rYXfvaHmRIrBGhSgrjO28K8goCFZpGlZSepw-MuNvqq2z2cd7o9KJ8NI> / Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00

Seneca (62–65). »Moralske breve« til Lucilius, Brev 41, oversat af Kell Commerau Madsen og Hans Gregersen. Aigis, 2016.

Timmermann, Ditte Eberth; Hoppe, Franziska (2023). »Kanondebat: »Litteraturen må aldrig blive en statisk facitliste, der skal tjekkes af««. *Information* 10.11.2023.

https://www.information.dk/kultur/2023/11/kanondebat-litteraturen-maa-aldrig-statisk-facitliste-tjekkes?lst_srs Lokaliseret 4.2.2024 kl. 12.00

J.P. Jacobsen som teenager ca. 1863.

Michelangelo, Kvindeprofil. Rødkridttegning. Oxford University Galleries.

ARABESK

Forbemærkning

I 1874 udgav J. P. Jacobsen et langdigt i tidsskriftet »Flyvende Blade« i København. Det bar den knapt så mundrette titel: »Arabesk. Til en Haandtegning af Michel Angelo. Kvindeprofil med sænkede Blikke i Gangen mellem Pitti og Ufficierne«.

Det blev hans debut som lyriker og hvilken en af slagsen! I digtet finder man hele Jacobsens spændvidde fra senromantiske islæt over naturalistiske noter til nærmest protomodernistisk eksperiment - Rimbaudstil blot tre år efter dennes Berusede Båd-debut satte slingerekursen ud på den moderne lyriks verdenshav.

Jakobsens digt er en såkaldt ekfrase, et kunstværk, der bliver til igennem oplevelsen af og mødet med et andet værk, her Mesterens tegning fra Renæssancen.

I jazz n' poetry-duoen, Apollo, bestående af Erik Michaelsen (trompet) og Claus Nivaa (ord), har vi valgt at skabe yderligere en ekfrase, idet digtet af Jacobsen nu bliver til musik og ordmusik i en fælles performance, som netop udnytter arabeskgenrens store formmæssige frihedsgrad.

Arabesken er både en litterær form og en arkitektonisk udsmykning, hvori såkaldte palmetter (forenklede palmehoveder) og slyngstængler vikles ind i hinanden i varierende motivskift med faste mønstergentagelser. Dette greb udnytter Jacobsen elegant i sit digt, hvor vandmotiver skrives frem, undersøges og forsvinder på ny. Det hele koblet på kvinden fra tegningen og hendes forestillede sind.

Apollo-varianten af »Arabesk« leger både med originalt nyskrevne ord, der flerstemmigt tolker tegningen, og bruger samtidig linjer som mønstre fra Jacobsens egen tekst, hvor trompetens toner i

musikversioneringen også improviseres og samtidig spiller faste mønstre som melodistykker.

Alt sammen fremstår som en arabesque-hyldest til det legende, springende, forfinede og kraftfulde i Jacobsens unikke, lyriske skrivestil. Det forarbejdede digt er som følger med strofer af Jacobsen og Apollo.

Arabesk

Tog Bølgen Land?
Tog den Land og sived langsomt,
Rallende med Grusets Perler,
Atter ud i Bølgers Verden?
Nej! den stejled som en Ganger,
Løfted højt sin vaade Bringe;
Gjennem Manken gnistred' Skummet
Snehvidt som en Svanes Ryg.
Straalestøv og Regnbu'taage
Sitred op igjennem Luften:
Ham den kasted',
Ham den skifted',
Fløj paa brede Svanevinger
Gjennem Solens hvide Lys.

BØLGE HEST OG SVANE
I LYD OG LYS
DET SLYNGER RUNDT
PÅ PEGASUS MED SUS OG BRUS
I LUFTEN SOM EN TÅGEMÆLK
MC JP JAC PÅ KUNST OG
SPROGTRIP MELLEM DAG
OG NAT
ET TRIP OG ET RIDT OG

EN FUGTIG FLUGT
FRA TUBERKLETS BRYSTKLEMMEN
MEN MAN FINDER STEMMEN I
ARABESKENS BESKE SØDME
OG SMURT PÅ DUGGEN
PÅ GIFTIGE BLOMSTER.

Jeg kjender din Flugt, du flyvende Bølge;
Men den gyldne Dag vil segne,
Vil, svøbt i Nattens dunkle Kappe,
Lægge sig træt til Hvile,
Og Duggen vil glimte i hans Aande,
Blomsterne lukke sig om hans leje,
Før du naa'r dit Maal.
— Og har du naa't det gyldne Gitter
Og stryger tyst paa spredte Vinger
Henover Havens brede Gange,
Henover Laurers og Myrthers Vover,
Over Magnoliens dunkle Krone,
Fulgt af dens lyse, roligt blinkende,
Fulgt af dens stirrende Blomsterøjne,
Nedover hemmeligt-hviskende Iris,
Baaret og dysset i graadmilde Drømme
Af Geraniernes Duft,
Af Tuberosers og Jasminers tungtaandende Duft
Baaret mod den hvide Villa
Med de maanelyse Ruder,
Med dens Vagt af høje, dunkle,
Høje, trolige Cypresser,
Da forgaar du i Anelsers Angst,
Brændes op af din skjælvende Længsel,
Glider frem som en Luftning fra Havet,

Og du dør mellem Vinrankens Løv,
Vinrankens susende Løv,
Paa Balkonens Marmortærskel,
Mens Balkongardinets kolde Silke
Langsomt vugger sig i tunge Folder,
Og de gyldne Dru eklaser
Fra de angstfuldt-vredne Ranker
Fældes ned i Havens Græs.

VAND FORVANDLES TIL FUGLS FLUGT
GENNEMSKÅRET FRA DAG TIL NAT.
VAND SKÆRER GENNEM KLIPPE
SÅ HVEM GEMMER PÅ DEN
STØRSTE KRAFT?
SOM VANDET FORMER OG FORMES AF LANDET
ER DET STADIG VILLIGT TIL AT ÆNDRE SIN KURS -
FLYDER I SIN URSAFT.
BLOMSTERSTÆNGLER OG KLASERS
FALD ER FABELHAFT
PÅ SORTGRØN PLÆNE
IRIS GLIMTER MED HVIDE KLINGER I
SVÆRDLILJEFAMILIEN
UNDER HVID VILD VILLA VED HAVET.

Glødende Nat!
Langsomt brænder du henover Jorden;
Drømmenes sælsomt skiftende Røg
Flakker og hvirvles afsted i det Spor,
Glødende Nat!
— Viljer er Voks i din bløde Haand,
Og Troskab Siv kun for din Aandes Pust!

Og hvad er Klogskab lænet mod din Barm?
Og hvad er Uskyld daaret af dit Blik,
Der intet ser, men suger vildt
Til Stormflod Aarens røde Strøm,
Som Maanen suger Havets kolde Vande?
— Glødende Nat!
Vældige, blinde Mænade!
Frem gennem Mulmet blinker og skummer
Sælsomme Bølger af sælsom Lyd:
Bægeres Klang,
Staalets hurtige, syngende Klang,
Blodets Dryppen og Blødendes Rallen
Og tykmælt Vanvids Brølen blandet
Med purpurrøde Attraas hæse Skrig ...
— Men Sukket, glødende Nat?
Sukket, der svulmer og dør,
Dør for at fødes paany,
Sukket, du glødende Nat!

SYNER AF VILJES TROSKABS
KLOGSKABS USKYLDS DRUKNEN
I STORMFLODER AF BLOD.
NATTEN MYRDER DEM GLØDENDE
I BLÆST AF SÆR RØG.
DEN SUGER LYDBØLGER GENNEM MØRKET AF
GLAS, STÅL, SÅR, KØD MED
RALLEN BRØLEN OG DØDSSUK.

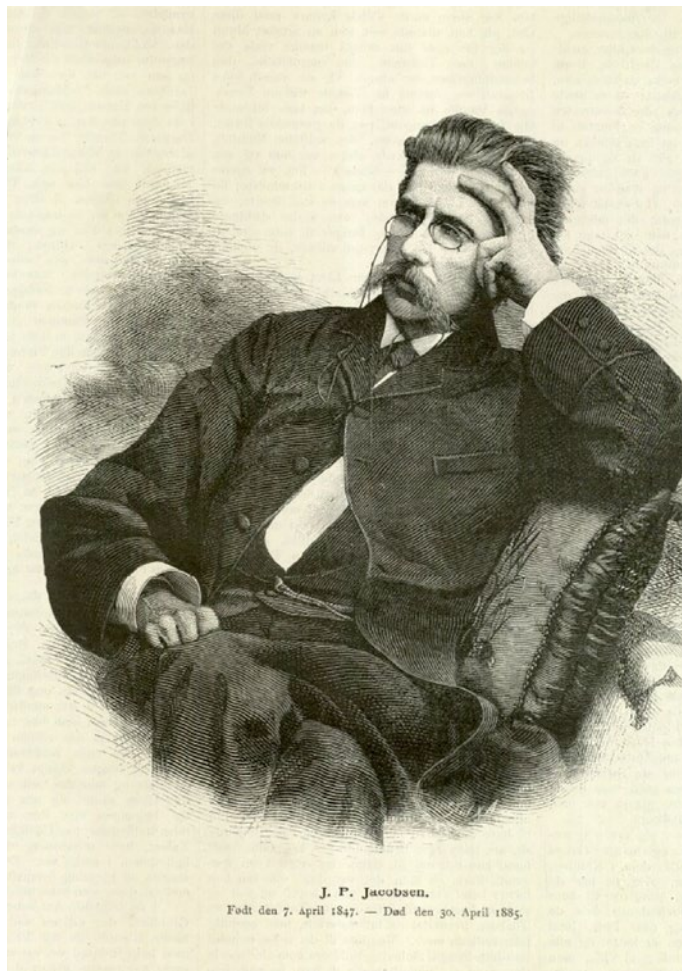
Se, Gardinets Silkevover skilles,
Og en Kvinde høj og herlig
Tegner mørk sig mod den mørke Luft.

— Hellige Sorg i dit Blik,
Sorg, der ej kan hjælpes,
Haabløs Sorg,
Brændende, tvivlende Sorg.
— Nætter og Dage summer over Jorden,
Aarstider skifte som Farver paa Kind,
Slægter paa Slægt i lange, mørke Bølger
Rulle over Jord,
Rulle og forgaa,
Medens langsomt Tiden dør.
Hvorfor Livet?
Hvorfor Døden?
Hvorfor leve, naar vi dog skal dø?
Hvorfor kæmpe, naar vi veed, at Sværdet
Dog skal vristes af vor Haand en Gang?
Hvortil disse Baal af Kval og Smerte:
Tusind Timers Liv i langsom Liden,
Langsom Løben ud i Dødens Liden

Er det din tanke, høje Kvinde?

HVEM ER DU, KVINDE? HVEM OG
HVAD GØR HAN DIG TIL?
TIDENS SORGFYLDTE TÆNKER?
DU SKÆRER MED DIN KROP OG
DIT BLIK SOM ET SVÆRD IGENNEM GARDINET'S
SILKEBØLGE.
DU STÅR MØRKT I MØRKET.
TEGNET ER DU.
DU ER TEGNET.
KUNST ER LYDLØST LIV.

Tavs og rolig staar hun paa Balkonen,
Har ej Ord, ej Suk, ej Klage,
Tegner mørk sig mod den mørke Luft
Som et Sværd igjennem Nattens Hjærte.

J.P. Jacobsen 1885. Træsnit. Ukendt kunstner. Illustreret Tidende.

Tog bølgen land? Bovbjerg Klint juni 2020. Foto: Jørn Erslev Andersen.

Jørn Erslev Andersen

Fuglereder, filosofi og menneskeboliger

– Om J.P. Jacobsens »Fugleredernes Filosofi«

I maj 2014 var jeg inviteret til at holde foredrag på en tværfaglig inspirationsdag for gymnasielærere om menneskets evolution. Den fandt sted på Statens Naturhistoriske Museum i et auditorium med meget stort fremmøde fra hele landet. Jeg talte bredt om J.P. Jacobsen og menneskets evolution i perspektiv af hans naturvidenskabelige uddannelse og tænkning. Herunder hans indflydelsesrige introduktioner til Darwin udgivet 1870-72 i tidsskriftet *Nyt Dansk Maanedsskrift* (talerør for de radikale fritænkere omkring Georg Brandes), hans oversættelser af Darwins *Om Arternes Oprindelse* (1872) og *Menneskets Afstamning* (1876), hans naturvidenskabelige filosofi og hans optagethed af den tyske monistiske naturforsker Ernst Haeckel.

Jacobsens velkendte tosidige naturvidenskabelige og litterære tænkning har klart nok et fælles grundlag, men det boner meget forskelligt ud. Den mest markante forskel er, at en regelret darwinistisk udviklingslære er fremherskende i de naturvidenskabelige skrifter, mens en helt anden springende og kompleks menneske- og naturforståelse præger hans litterære værker. De to sider er naturligvis fælles om at betone naturen og mennesket i et ikke-religiøst perspektiv, men altså på meget forskellige måder.

Naturen, sådan som vi møder den på land, i vand, over enge og hos dyr, er og bliver hos Jacobsen bestemt af naturvidenskabelig tænkning. Mennesket er naturligvis også naturbetinget, men er dybt præget af historiske og kulturelle forhold i en grad, der gør en stor forskel til en

regelret darwinistisk udviklingslære. Mennesket er naturbestemt på en driftig, uforudsigelig og springende måde, der involverer psykologi, temperament, tankekraft, indbildningsevne og vilje, som alt sammen adskiller det som naturvæsen radikalt fra dyr og planter. Med andre ord er mennesket et uforudsigeligt og individpræget handlings- og reaktionsvæsen, der ikke passer ind i en almen udviklingslære eller for den sags skyld i det såkaldte darwinistiske »parringsvalg«. Tværtimod. Ethvert menneske er en individuelt formet forening af en biologisk/ driftig krop og en unikt dannet og påvirket bevidsthed og tankegang. I den litterære menneskeforståelse må Jacobsen derfor siges snarere at være neo-darwinist end regelret darwinist, da det i hans litterære univers bestemt ikke altid er den stærkeste, der overlever og skaber udvikling, men i lige så høj grad den afvigende. Denne holdning deler han langt hen ad vejen med Georg Brandes. Af samme grund deler de en udtalt aversion mod samtidens franske naturalisme, herunder især dogmet om, at litteratur bør være et naturalistisk laboratorium og eksperimentarium for bestemte typer af menneskesyn og menneske- iagttagelse på baggrund af en ikke mindst i dansk litteraturhistorie – tænk på Vilhelm Andersen og Paul V. Rubow – simplificering af naturalistiske dogmer. Jeg har selv stor veneration for Gustave Flauberts fænomenale skriftroman *Madame Bovary*, der for Vilhelm Andersen er et naturalistisk skræmmebillede på det han utvetydigt opfatter som »det udanske« ved *Fru Marie Grubbe*. Modsat Vilhelm Andersen, opfatter jeg de to romaner som to selvstændige værker, der på hver deres signifikante og skriftbevidste måde intonerer vigtige sider af moderne romankunst. Men lad nu det ligge. Emnet er kompliceret, omstridt og omfattende og vil blive behandlet andetsteds.

Når jeg nævner det, skyldes det den meget inspirerende artikel i dette nummer af *Jacobseniana*, »Åbne søjlerækker og dunkle løngange. Om J.P. Jacobsens offer i kanoniseringens mørke«, hvori Mischa Sloth Carlsen, Lotte Prætorius og Ditte Eberth Timmermann giver gode forslag til, hvorledes Jacobsen kan tilgås i dagens undervisning

i dansk på det almene gymnasium. Vi får introduceret en spændende tilgang til og brug af Michelangelo-arabesken, som vi tillige møder i jazz'n'poetry-duoen Apollos aktualiserende setup andetsteds i dette nummer af *Jacobseniana*. Vi får også gode råd om, hvorledes Jacobsens natur- og menneskeforståelse kan tackles i et didaktisk og aktualiserende tværfagligt perspektiv i det almene gymnasiums danskfag. I den anledning genoptrykker vi Jacobsens naturvidenskabelige essay »Fugleredernes Filosofi«, som resten af dette indlæg kort introducerer og aktualiserer.

»Fugleredernes Filosofi« fra 1871 er skrevet samtidig med Jacobsens almene introduktioner til Darwin, der alle er delvis refererende og præget af en videnskabsjournalistisk hensigt. Vilhelm Møller samlede og genudgav Jacobsens regelrette introduktioner til Darwin i 1893 i *Darwin. Hans Liv og Lære* med egne supplerende bidrag. I slutningen af Jacobsens sidste artikel i samlingen fremgår det med al ønskelig tydelighed, at det i højere grad er Ernst Haeckel, end Darwin, der stod Jacobsens naturvidenskabelige hjerte nær som den, der åbner for nye perspektiver på forståelsen af menneskets betydning og rolle i naturens univers ikke mindst i de litterære værker.

»Fugleredernes Filosofi« udkom i *Nyt Dansk Maanedsskrift* III fra november 1871 og indgår ikke i den førnævnte antologi *Darwin. Hans Liv og Lære*. Det er en delvis sammenskrivning af afhandlinger af den engelske naturforsker Alfred Russell Wallace. Som det fremgår af tekster nævnt forrest i essayet om fugleredernes filosofi, er dets titel identisk med titlen på en af Wallaces artikler.

Jacobsens essay giver et godt indtryk af naturvidenskabelige tankegange og skrivemåder, der gik for at være objektive og saglige i 1870'erne. Han er meget optaget af sproglige og naturbundne formspekter. Ikke mindst i sammenligninger mellem fuglereder og menneskelige boformer, såsom »Arabernes Skindtelte« og »Provinsens Bøndergaarde«, hvilket fører til markante udsagn om arkitektoniske kompetencer hos henholdsvis mennesker og fugle.

Således går han med Wallace i hånden hårdt i rette med fordomme hos »baade Filosofer, Naturforskere, Theologer og Digtere« og deres grunddogme om, at »Fuglene bygge deres Reder med Instinktet til Arkitekt, Mennesket bygge med Fornuft« og at fuglene aldrig forandrer deres byggeplan, mens menneskene til stadighed forandrer og forbedrer deres huse, således, at »Fornuften går fremad, Instinktet staaer stille«. Det er simpelthen lodret forkert, skriver Jacobsen: »Fuglene bygge *ikke* efter Instinkt, Mennesket bygge *ikke* fornuftigt, Fuglene forandrer og forbedrer deres Reder, Menneskene forandrer og forbedrer ikke deres Huse, naar de leve under Forhold, der ikke ere altfor forskjellige fra dem, hvorunder Fuglene leve.« Med andre ord, forklarer han: »Menneskene forbedre ikke deres Boliger. Arabernes Skindtelte ere ikke blevne anderledes, end de vare for tre tusinde Aar siden; de ægyptiske Hytter, byggede af Nilens Dynd, ere saa simple, at de ikke have kunnet være simplere på Faraonernes Tid, og de sydamerikanske Stammers Palmebladshytter see heller ikke ud til at have modtaget Forbedringer.« Ser vi bort fra, hvad vi i dag med god ret nok ikke undgår at læse som politisk ukorrekte eksempler med en snert af racisme/primitivisme (Jacobsen har nok bare tænkt dem som antropologisk evidente), så peger de på en bestemt opfattelse af forholdet mellem menneske, fugl, dyr og natur. At vi er i samme båd.

Som han umiddelbart efter og i øvrigt også andre steder forklarer, er det forkert at forstå mennesket som et højere væsen på jord end alt andet. Alle er lige for naturen. Forskellene ligger i den måde naturen har indrettet tingenes tilstand på. Herunder, kan vi tilføje, ved at have udstyret mennesket med tankekraft, fantasi og potentielle anlæg for vanvid. Tænk på »Et Skud i Taagen«, »To Verdener«, »Kender du Pan« eller »Mogens«.

I essayet »Menneskeslægtens Oprindelse«, som er en introduktion til Darwins *The Descent of Man* (1871) fra foråret 1871, slutter Jacobsen sin fremstilling af Darwin med et over tre sider langt citat af fornævnte Ernst Haeckel. Vi kan ved hjælp af det følgende markante

Fuglekiggeri. Ørnereden i Marselisborg Skov januar 2024.

Foto: Jørn Erslev Andersen.

citater, klippet fra det lange citat i Jacobsens essay, læse om forholdet mellem menneske og natur. Det skitserer fint det krydsfelt mellem naturvidenskab og historisk tænkning, der på sin egen måde udfoldes i Jacobsens skønlitterære forfatterskab. Citatet er fra Haeckels overvejelse over »civilisationens barbari«. Det anser han for at være betinget af overtro og moralsk forfald, som kun kan overvindes med rationel videnskab og naturtænkning med fokus på menneskenes plads i naturen. I Jacobsens oversættelse af det lange citat fra Haeckels *Natürliche Schöpfungsgeschichte* (Naturlig skabshistorie, udg. 1868) skriver Haeckel følgende:

»... desværre har Wallace kun altfor meget Ret, naa han udtaler, at sammenlignet med de forbavsende Fremskridt, vi have gjort i Naturvidenskaben og i at anvende dem praktisk, maa vort Rege- ringssystem, den administrative Justits, Folkeundervisningen og vor hele sociale og moralske Organisation betegnes som endnu hørende til Barbariet. / Og dette Barbari vil man aldrig i Verden overvinde ved en kunstig og forskruet Opdragelse, ved en ensidig og mangelfuld Undervisning og ved vor nuværende udvortes Civilisation. Nej, dertil udfordres en fuldstændig og oprigtig Venden tilbage til Naturen og de naturlige Forhold, og en saadan bliver først mulig, naar Mennesket opfatter og erkender sin rette Plads i Naturen« (J.P. Jacobsen og Vilhelm Møller, *Darwin. Hans Liv og hans Lære*. Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn). København 1893 s. 167)

Vi lader Haeckels over 150 år gamle – men overraskende aktuelle! – ord stå for sig selv som en god indgang til »Fugleredernes Filosofi«. Og det hvad enten den læses i lænestolen eller på skolebænken. Man kan vælge f.eks. »Mogens«, »To Verdener«, »Et Skud i Taagen«, »Der burde have været Roser«, Michelangelo-arabesken eller *Fru Marie Grubbe* fra Jacobsens stærke forfatterskab som inspirerende perspektiver på hans Wallace-essay. I kombination med dette lille læsesæt og Haeckel-citatet tilbyder »Fugleredernes Filosofi« let tilgængelige og righoldige muligheder for tankevækkende, differentierede og ikke mindst komplekse tanker om forholdet mellem menneske og natur. Der er også i sættet mange relevante muligheder for tværfaglige projekter mellem gymnasiefagene dansk, biologi, filosofi og idehistorie, der er nemme at aktualisere i f.eks. en kombineret klimakritisk, videnskabshistorisk og litteraturhistorisk kontekst. Endelig rummer det oplagte muligheder for samtidsbevidste studieretningsprojekter i et samfunds- og/eller klimakritisk perspektiv.

J.P. Jacobsen

Fugleredernes Filosofi

A.R. Wallace: Om Instinktet hos Mennesker og Dyr (1870). -Samme: Fugleredernes Filosofi (1867). - Samme: En Theori om Fuglereder (1868). - M.A. Pouchet: Konstruktionsforandringer i Bysvalernes Rede (1870).

Ligesom den Hamburger Skillemønt ikke er gangbar udenfor Stadsens Grund, saaledes gjælder en Definition heller ikke udenfor den Definerendes Værker. Der eksisterer ligesaa lidt Definitioner, der have Gyldighed overalt, som der eksisterer en for Alverden fælles Møntsort. Derfor er det en god Ting, saasnart man slaar en Bog op, strax at finde Forfatterens Definition paa det, han vil tale om, og derfor skynder jeg mig at meddele, at Wallace definerer Instinktet som: »Dyrs Fuldbydelse af komplekse Handlinger uden at der er gaaet nogen Belæring eller Kundskabserhvervelse iforveien«. Man siger, at Mennesket har Instinkter, at det f. Ex. er Instinkt, der faaer Barnet til at die, og Instinkt, der hjælper den Vilde til at finde Vei i ham ubekjendte, yderst vildsomme Skove. Hvad det første Exempel angaaer, saa er det ganske rigtigt, at Børn die, naar de blive lagte til Brystet; men de foretage den samme Mundbevægelse, naar man stikker dem en hvilken som helst Gjenstand af passende Størrelse i Munden, og forresten kan man da ligesaa lidt kalde det instinktmæssigt at tage Næring til sig, som man kan sige, at det er et Instinkt, der faaer Barnet til at aande. Hvis der her skulde kunne være Tale om noget Instinkt, maatte det søges deri, at det nyfødte Barn efter somme Folks Paastand »søger Brystet«; men desværre er dette kun en Paastand. Og nu med Hensyn til de Vilde, hvis Evne til ikke at fare vild har bragt forskjellige Reisende paa Vildspor! man kunde formeentlig med ligesaa stor Ret, som man tillægger Indianeren et specielt Vei-Instinkt, sige, at det er et nautisk

Instinkt, der faaer en Fisker til snart at stramme, snart at fire paa et Skjøde og til nu at lægge Roret styrbords, nu bagbords. Man indvender strax, at det er Noget, Fiskeren har lært; ganske rigtigt, men - det er netop ogsaa det, Indianeren har! Indianeren har fra Barnsbeen løbet rundt i sin Hjemstavns Skove, og han lærer der at finde sin Vei af Ting, som en Europæer neppe vilde falde paa at bruge som Veivisere; han lægger Mærke til, paa hvilken Side af Træerne Mossen findes, hvad Vei Fuglene flyve om Morgenen og om Aftenen og meget Andet. Herved faaer han imidlertid kun Øvelse i at orientere sig, og dette er endnu ikke nok til at forklare, at han kan finde Vei i Egne, der ligge langt borte fra hans Hjem. Men vore Beviisgrunde ere da heller ikke udtømte. Indianeren lærer ikke Geografi, han har aldeles ingen Kundskab om, at Amsterdam er Hovedstaden i Holland, men han er dog heller ikke saa ganske uvidende i det nævnte Fag. For det Første reise Vilde overordenlig meget, og da topografiske Kundskaber ere meget vigtige for dem, saa afgive saadanne Reiser et meget yndet Samtalestof iblandt dem. Enhver Reise forøger saaledes Stammens Kundskaber, og fangne Fjender bidrage udentvivel deres. Naar man nu betænker, at Vilde ikke have synderlig Meget at tænke paa, og at de kun behøve nogle faa Data: Bjergkjædernes Retning, Flodernes Løb, visse Planters Forekomst osv. for at kunne orientere sig, saa indseer man let, at deres topografiske Kundskaber - endog-aa angaaende Landstrækninger, der ligge fjernt fra deres Hjem - ere tilstrækkelige til, at de kunne føre en stakkels, aldeles desorienteret Reisende saa sikkert, at han kommer paa de Tanker, at Føreren gaer efter et Instinkt.

Det er imidlertid ingenlunde særlig Mennesket, der skal have Instinkter. Tvertimod, Menneskene ere fornuftige, Instinkterne ere hos dem noget ganske Underordnet, Noget, de have faaet - jeg veed ikke hvorfor, men jeg antager, at de, der hævde, at Mennesket har Instinkt, betragter det som et Beviis paa Naturens Gavnildhed. »Dyrene have kun Instinkter.« »Fuglene bygge deres Reder med Instinkt

til Arkitekt, Mennesket bygger med Fornuft.« »Fuglene forandre aldrig deres Byggeplan, Menneskene forandre og forbedre stadigt deres Huse.« »Fornuften gaaer fremad, Instinktets staaer stille.« – Det er mange Paa-stande, og det Paastande, som ere blevne gjentagne saa tidt, at de nu gaae og gjælde for Grundsætninger, og baade Filosofer, Naturforskere, Theologer og Digtere bygge trøstigt paa dem: de maa da vel være sande, de burde ialfald næsten være det; men desværre er det galt omtrent Altsammen. Fuglene bygge ikke efter Instinkt, Mennesket bygger ikke fornuftigt, Fuglene forandre og forbedre deres Reder, Menneskene forandre og forbedre ikke deres Huse, naar de leve under Forhold, der ikke ere altfor forskjellige fra dem, hvorunder Fuglene leve.

Lad os begynde med det Sidste. Menneskene forandre og forbedre ikke deres Boliger. Arabernes Skindtelte ere ikke blevne anderledes, end de vare for tre tusinde Aar siden; de ægyptiske Hytter, byggede af Nilens Dynd, ere saa simple, at de ikke have kunnet være simplere paa Faraonernes Tid, og de sydamerikanske Stammers Palmembladhytter see heller ikke ud til at have modtaget Forbedringer. Alle Hytterne ere eens, den Ene bygger ganske som den Anden; det kunde næsten see ud, som det var det, man kalder Instinkt Men der er dog vel neppe Nogen, som vilde vove en saa dristig Paastand som den: at en lille nyfødt Araber, der var bleven ført til Patagonien og opdraget der, at han, naar han skulde sætte Bo, vilde forbause den patagoniske Almeenhed ved at bygge et arabisk Skindtelt? Det turde dog vel være baade simplere og rimeligere at sige: for det Første, at Bygningernes Udseende og Indretning betingedes af det Materiale, der stod til de Byggenes Raadighed; at man – naar man ikke havde Andet at bygge af end Dynd som Ægypterne eller Sne som nogle arktiske Stammer – at man saa byggede af dette og paa den Maade, som Stoffets Natur fordrede; og fremdeles, at man ved Bygningen tog Hensyn til, om man havde til Hensigt at opholde sig paa eet Sted, i hvilket Tilfælde man byggede solidt, eller om man havde isinde at forandre

Opholdssted en Gang om Maaneden, i hvilket Tilfælde man byggede transportable Boliger som f Ex. Araberne. Endvidere, at skjøndt Ordsproget siger, at Forandring fryder, saa er dog Vanen en anden Natur, og Mennesket har en meget stærk Tilboielighed til »at blive ved Jorden med det ene Been«, til ikke at indlade sig paa at forlade det Gamle og Prøvede for det Ny og Usikkre, der, hvis det falder uheldigt ud, vækker Naboernes Spot og, ifald det faaer et heldigt Udfald, deres Misundelse. Saaledes har et civiliseret Folk som det danske baaret sig ad; man betragte blot en eller anden Provindses Bøndergaarde, et eller andet Stifts Kirker, og man vil neppe, naar man har endt disse arkitektoniske Studier, mærke noget til en Forvirring, der er bleven affødt af Mangfoldighed paa Motiver. Hverken Eskimoerne eller Ægypterne have været et Haar bedre end de Danske, og Malayerne have næsten været værre eller i det Mindste ligesaa slemme. Med disse Folk forholder det sig saaledes: da de kom fra det Sted, hvorom man Intet veed, toge de deres Ophold ved Flodmundinger og Havbugter, fordi de holdt og holde meget af Vandet, ansee en Kano for en af Livets første Fornødenheder og aldeles ikke indlade sig paa at reise et Sted hen tillands, naar det er muligt at naae det ad Søveien. De byggede nu deres Huse paa Pæle for ikke at være generede af Ebbe og Flod og periodiske Oversvømmelser og hvad andre Ubehageligheder, en for nær Berøring med det vaade Element kan medføre. Denne Bygningsmaade have de holdt saa godt fast ved, at de Malayere, der boe paa meget tørre Steder og heelt oppe paa Bjergene, endnu den Dag i Dag reise Pælebygninger, som i hele deres Indretning tage de strengeste Forholdsregler mod det Vand, ved hvilket deres Forfædre boede mange Slægtled tilbage.

Nu var det, vi skulde see, om det virkelig er heelt andre Forhold, som møde os, naar vi betragte Fuglenes Redebygning. Først see vi, at Reden er vidunderlig godt afpasset efter Fuglens Bygning, Størrelse og Levemaade. Lad os ikke, som man pleier, af denne Iagttagelse tage Anledning til at udbryde i hyperbolske Fraser om Naturens Viisdom;

lad os hellere sige, at det er saa overmaade rimeligt, at der heri aldeles intet Overraskende er, da det jo dog ellers ikke under Livets almindelige Forhold vilde falde os ind at forbauses over, at der er et bestemt Forhold mellem den Arbeidendes Stilling og Midler og hans Arbeide. Svalen bygger sin Rede af Leer og Dynd fra Bredden af de Damme, over hvis Speil de Insekter sværme, som tjene den til Næring; Lærken bygger sin af Græs og Hestehaar, som den finder paa de Marker, der give den det Frø, hvoraf den lever; visse fiskeædende Fugle bygge deres Rede af Fiskeknogler, og Kragerne, der leve af Aadsler af Kaniner og Lam, fore deres med Lammeuld og Kaninhaar. Heri er intet Mærkeligt. Kolibriens og Fuglekongens Reder ere smaa og fiint byggede, fordi det er smaa Fugle med fine Næb og fine Fodder, der have bygget dem. Skadens og Kragens ere ikke saa smaa og ikke saa fine, fordi Skaden og Kragen ere store Fugle med grove Fodder og grove Næb. Natravnene have saa svage Fodder, at de neppe kunne gaae, og deres flade Næb er svækket ved dets store Mundvide og tilmed næsten skjult mellem Fjer og Børster; derfor bygge disse Fugle ingen Reder, men lægge deres Æg paa Jorden eller paa Træstubbenes Overflade. Papegoierne ere saaledes indrettede, at de hverken kunne klavre eller vende sig uden at bruge baade Næb og Fodder; derfor bygge heller ikke de Reder, men lægge Æggene i Træernes Huulheder. I Alt dette er der da heller intet Mærkeligt, Intet, der opfordrer os til at tilkalde den mystiske Magt: Instinkt, for at faae Sagen forklaret. Men, indvender man, behøves der end intet Instinkt til at forklare, at Rederne ere byggede af samme Materiale og paa samme Maade, det vil her sige, opklæbde, flettede, løst sammenføjede osv., saa er her dog ikke givet nogen Forklaring af den Omstændighed, at f.Ex. Kolibrierne flette og Svalerne opklæbe deres Reder i samme Form. Denne Indvending er berettiget, men vi behøve dog ikke Instinkt endnu. Fuglene lære nemlig at bygge af hinanden. Man sige ikke strax, at det er umuligt, thi det er allerede lykkedes at bevise, at Fuglene lære at synge, og at de ikke synge efter et eget Sanginstinkt.

Man har gjort det Forsøg at sætte smaa Irisker sammen med tre forskellige Sanglærkearter, og da Iriskerne begyndte at synge, var det ikke Irisksang, man hørte, det var den Lærkearts Sang, de havde deelt Buur med. Man tog nu saadan en Irisk med Lærkestemme og satte den, da den var tre Maaneder gammel, i samme Stue som nogle meget smukt syngende Irisker, der havde deres egen Sangmaade; men Lærke-Iriskan forandrede ikke sin Sang. Der var ogsaa en lille Irisk, som slet ikke kom i Nærheden af Fugle, men maatte nøies med Menneskeselskab; Følgen heraf var, at man stadigt kunde gribe den i at sige: »smuk Dreng« og andre behagelige Smaasætninger. Naar saadanne Forsøg skulle lykkes, maa man imidlertid tage Ungen af Moderens Rede, før den er bleven tre Dage gammel; thi man har Exempler paa, at Fugle i denne Alder allerede have lært Artens Lokketoner.

Af dette erfarer man ikke blot, at Fugle lære deres Sang og ikke ere fødte med den, ligesaalidt som et Barn fødes med et Instinkt til at tale Dansk eller Tydsk; men man lærer ogsaa, at Ordsproget har Ret, naar det siger: »smaa Potter have ogsaa Øren.« Men kunne Smaafugle høre og huske det Hørte, saa maa de vel ogsaa kunde see og huske det Seete. De maa, naar de have ligget hele Uger i Reden, vel nok siden kunne huske, hvor stor den var, hvorledes den Lokalitet var, den var bygget paa, og endelig Grundtrækkene i dens Form. Men, siger man: en Fugl, der er født i Mai 1870, kan den huske Alt dette saa godt, at den kan bygge sin Rede i April 1871? Jeg veed nu ikke, hvorfor den ikke skulde kunne huske det, da baade Storke og Duer have givet os Exempler nok paa, hvor stor Fuglehukommelsen er; men ialfald er der ikke nogen overdreven stor Rimelighed for, at det er de yngste Fugle, som først bygge Rede, - der er da mindst ligesaa stor Sandsynlighed for, at de ældste begynde først, og saa kunne jo de yngre see til og faae Redebygningens Elementer opfriskede i deres Hukommelse. Endelig er det heller ikke sagt, at det altid er unge Fugle, der mages; det kan ligesaagodt være en ung og en gammel. Der er endnu en Ting, som taler imod Redebygningens instinkts Existens, den nemlig,

at yngre Fugle ikke bygge saa fuldkomne Reder, som de ældre; var det et Instinkt, der var det Ledende, vilde dette ikke være Tilfældet.

Hvad angaaer den Paastand, der ovenfor er fremsat om, at Fuglene forandre og forbedre deres Reder, saa er der ikke herved meent, at Redebygningskunsten var i en stadig Stigen; jeg har blot villet sige, at Fuglene ved Anlæget af deres Reder forstode at drage Nytte af nye Forhold i deres Omgivelser eller at læmpe sig efter dem. Saaledes bygge de nordamerikanske Svaler deres Rede paa Husenes Mure og Skorstene, hvad de dog ganske vist ikke have gjort for trehundrede Aar siden, ligesaalidt som de Fugle, der nu fore deres Reder med Garn og Traad istedetfor med Uld og Hestehaar, altid have gjort dette. Allikens Forkjærlighed for Kirketaarne vil man vel neppe gjøre til et Instinkt, og naar Fuglekonger, Purpursvaler og Stære betjene sig af de Cigarkasser, man har slaaet op til dem, vil man vel heller ikke heri see en Virkning af hiin mystiske Magt. Der er en nordamerikansk Pirol, som, naar den bygger mellem faste og stive Grene, gjør sin Rede meget flad; men naar den bygger mellem Grædepilens smidige Grene, gjør den Reden dyb, da den gyngende Bevægelse, som Træets bøielige Grene og med dem Reden sættes i af Vinden, ellers let vilde volde, at Unger og Æg faldt ud af Reden. Naar Graaspurven bygger paa Træer, er dens Rede meget net skaalformet, men kan den finde et Hul under et Straatag eller et andet beskygget Sted, tager den sig Sagen meget mageligere og slæber blot lidt Straa og Fnug sammen uden at lave nogen egenlig Rede deraf. Vi skulle endnu kun betragte Hussvalen. I Begyndelsen af dette Aarhundrede byggede den, efter hvad man kan forstaae af Pouchets meget lidt anskuelige Fremstilling, sine Reder kugleformede med en meget lille kredsformet Aabning, der ikke var større, end at en voxen Svale netop kunde knibe sig igjennem; nu derimod er dens Rede mere ægformet, og Aabningen er bleven en langagtig Spalte, der er stor nok til, at et Par Smaaunger kunne stikke Hovedet ud af den uden at spærre for Forældrene. Alle disse Exempler vise, at Fuglene kunne bære sig fornuftigt ad

med deres Redebygning; men vi have ogsaa Exempler paa, at de ere ligesaa store Vanedyr som Malayerne og bære sig saa ufornuftigt ad, som man kun kan gjøre det, naar man ledes af Fornuft og ikke af et ufeilbarligt Instinkt. Man behøver blot at nævne de amerikanske Vandre-Duer, der sætte saa mange Reder paa een Green, at den gaaer itu, til liden Baade for Æg og Unger; fremdeles Raagen, hvis Rede er saa ufuldkommen, at den let mister sit Indhold i Stormveir; endelig har man seet Svaler Aar for Aar bygge paa Steder, hvor Rederne, saasnart det regnede stærkt, nødvendigviis maatte skylles bort. Dette er, hvad Wallace har at sige mod Instinktet, uden at han forøvrig med Bestemthed vil nægte alt Instinkts Tilværelse; han har blot villet vise, at Fuglenes Redebygning ingenlunde er en Støtte for det, ialfald efter hvad man nu veed om dette Forhold. Den eneste Maade, hvorpaa man vilde kunne vise, at der dog var Instinkt, vilde være: at tage meget spæde Unger ud af Moderens Rede, lade dem leve et Sted for sig selv, lægge lidt Redemateriale ind til dem og saa see, om de byggede Artens Rede. Gjøre de det, maa denne Udvikling falde, men de, ganske vist faa og ufuldstændige, Iagttagelser, man har gjort i saa Henseende, synes rigtignok at tage Parti mod Instinktet før Fornuften. Vi have i det Foregaaende nærmest seet paa Redens og Fuglenes Forhold til hinanden; men der vilde maaskee endnu være Noget at see paa, hvis vi henvendte vor Opmærksomhed paa Redens og Fuglens Forhold til Omverdenen. Alt i Verden har Fjender, og Fuglene ere meget langt fra at danne nogen Undtagelse fra denne Regel. Reden er Fuglens Huus, det Sted, hvor den fremfor Alt skulde være sikker; det er da ingen urimelig Formodning, at vi i den skulde kunne see Frygten for Fjenderne udtalt. Vi betragte Reden som et Skjul; lad os lægge denne Betragtningmaade til Grund for en Redeklassifikation: aabne Reder og lukkede Reder. Til de sidste regner jeg alle de Reder, der skjule Æg, Unger og den rugende Fugl, hvad enten det saa er en kunstigt flettet Pungrede eller lidt løst Straa i et Dige hul. Der er den Mærkelighed ved denne Inddeling, at den ikke bryder den

almindelige »naturlige« Inddelingsmaade; thi hele store Grupper af Fugle, som almindeligt ansees for beslægtede, falde enten i den ene eller den anden af vore Inddelinger, og det er kun undtagelsesviis Tilfældet, at Arter af samme Slægt findes i dem begge. Man veed, at Hannerne og Hunnerne hos Fuglene ofte have forskjellige Farver: de Fugle, hvor Hannen er anderledes og afstikkende farvet, lade vi nu – man vil snart see hvorfor – danne en Gruppe for sig; de Fugle, hvor baade Han og Hun have iøinefaldende Farver, lade vi danne en anden Gruppe. Undersøge vi saa, hvorledes de to Grupper i hver af vore to Inddelinger forholde sig til hinanden, viser det sig, at Grupperne falde sammen saaledes, at de Fugle, hvor begge Kjøen have paaafaldende 230 lyse eller afstikkende Farver, have lukkede Reder, medens de, hos hvem kun Hannen er afstikkende farvet, have aabne Reder. At dette er et Forhold, der har Hensyn til Omverdenen, er indlysende nok; thi hvis en Fuglehun med afstikkende Farver laae i en aaben Rede, vilde Fjenderne langt lettere see den, end hvis den var mørktfarvet eller af samme Farve som Omgivelserne; og hvis paa den anden Side Reden er lukket, er der ingen Fare for Hunnen ved at være stærkt farvet. Om det forøvrig er Reden, der har bestemt Fuglens Farve, eller Farven, der har bestemt Redens Form, skulle vi senere undersøge. Den ovenfor fremsatte Regel har imidlertid sine Undtagelser; men blandt disse er der nogle, som i en væsenlig Grad styrke Reglen. Saaledes er der nogle Fugle, hvis Hunner ere langt mere farverige end Hannerne, og disse Fugle have aabne Reder; men her besørge de mørktfarvede Hanner Udrugningen. Hos Sidensvandserne have begge Kjøen afstikkende Farver, rødgraa Ryg og lakrøde Vingefjer, og dog have de aabne Reder; men disse Fugle yngle kun under meget nordlige Bredegrader og bygge deres Reder i Naaletræer, og i de nordlige Egne og særligt paa Naaletræernes Stamme er der en Vrimmel af Lavarter med alle mulige brogede Farver: af disse Laver bygger Fuglen sin Rede, og med deres Farver smelter dens brogede Fjerdragt let sammen; om det saa er de røde Pletter, saa ligne de Sporehusene paa en vis Skaal-Lav.

Der er andre pragtfuldt farvede Fugle (Pittida), som have aabne Reder; men her er Bruddet paa Reglen kun tilsyneladende: de stærke Farver findes nemlig paa Brystet, og man seer kun den mørktfarvede Ryg, naar Fuglen ligger paa Reden. Man kunde mod denne Regel indvende, at Strudse- og Emu-Hannerne, der besørge Rugningen, ikke ere mindre iøinefaldende end Hunnerne; men man betænke, at den Rede, der skulde skjule disse store Fugle, snarere vilde lede til at finde dem, og man maa ikke troe, at Naturen er saa stridig som Systematikkerne, der med Vold og Magt ville samle alle Hoveder under een Hat. Naturen gjør ingen Dumheder for at frelse Systemet; derfor lader den Strudsen skotte sig selv og trøster sig med, at den har givet Fuglen lange Been, der kunne bringe den hurtigt afsted. Pirolerne er det vanskeligere at komme afsted med; det er spraglede Fugle, og dog have de aabne Reder, og skjøndt man har lagt Mærke til, at de gamle Fugle gjøre sig al optænkelig Umag med at skjule Rederne under tætte og tykke Løvhæng, maa vi dog vist foreløbig lade dette Forhold staae som en Undtagelse, der ikke bekræfter Reglen. Til samme Klasse af Undtagelserne høre nogle Tilfælde, hvor Hannen er spraglet, Hunnen mørk og Reden lukket.

I dette Forhold mellem Farve og Redeform, mener Wallace, maa det være Reden, der bestemmer Farven, fordi vi hos de Fugle, hvor begge Kjøen have mørke Farver, baade finde aabne og lukkede Reder. Efter hans Mening har altsaa i Begyndelsen Fuglenes Hanner og Hunner havt samme Farve (selvfølgelig dog kun indenfor samme Art); nogle Fugle byggede aabne, andre lukkede Reder; ved Parringsvalget fik nogle af de Fugle, der byggede aabne Reder, efterhaanden mere pragtfulde Farver, og nu indtræder der det dobbelte Forhold, at de meest afstikkende Hanner formere sig stærkest, medens de meest afstikkende Hunner ere meest udsatte for Ødelæggelse. De Fugle, der bygge lukkede Reder, paavirkes ikke heraf, men blandt dem, der have aabne Reder, vilde Kvalitetsvalget særlig lade de Arter bukke under, hvor Hunnerne arvede meest af Hannernes Pragt.

Darwin seer Sagen noget anderledes, idet han lader Redens Form være betinget af Fuglens Farve. Efter ham bygge i Begyndelsen alle Fugle simple, aabne Reder, men efterhaanden som Parringsvalget gjør Hanfluglene og ifølge de almindelige Nedarvingslove derved ogsaa Hunnerne, mere og mere afstikkende, bliver dette disse sidste farligt og nøder de paagjældende Fugle til at søge deres Frelse i at bygge lukkede Reder, d.v.s. Kvalitetsvalget skaanede de Individder, der havde skjult deres Reder bedst.

Det er to saa store Forskere, der ere uenige, at det bliver lidt forvovent at give sig til at dømme imellem dem. Men man har jo dog Lov til at have en Mening, om saa Autoriteterne ere aldrig saa store, – altsaa: da Fuglene nedstamme fra Krybdyrene, og da Parringsvalget ikke her i nogen særlig høi grad har gjort Hannernes Udseende forskjelligt fra Hunnernes, er det rimeligt, at begge Kjøen hos de første Fugle have været lidet eller slet ikke forskellige, om der end har været en Tendens til Forskjellighed. Da endvidere Krybdyrene ikke bygge Reder, men ganske simpelt søge Skjul mellem Jordbundens Ujevnheder eller i Træernes Huulheder, have de første Fugle uden Tvivl baaret sig ad paa samme Maade; ialfald er der da Intet, som taler for, at de skulde have bygget kunstige, kuppelformede, lukkede Reder. Som bekjendt ere Krybdyrene koldblodige, og deres Legemer have samme Varmegrad som den dem omgivende Luft; det vilde derfor ikke være til nogen væsenlig Nytte for dem at omgive sig med slette Varmeledere som Uld, Straa o.s.v. Fuglene ere jo derimod varmblodige; men denne Forskjel mellem dem og deres Ophav er vel neppe opstaaet pludseligt; de første Fugle have sagtens havt Blod med en vis ringe, men bestemt Varmegrad, og det er rimeligviis denne Blodets Varme, der bringer Fuglene til at samle slette Varmeledere, til at samle til Rede. I Tidernes Løb fixeres Redebygningensmaaden, saaledes at det bliver en Vane for Nogle at bygge i Træer, for Andre at bygge paa Jorden, for atter Andre at bygge i Huller. Paa samme Tid bliver Forskjellen mellem Kjønnenes Udseende større og større ifølge

Parringsvalget. Nu staae vi ved et heelt Væv af forskjelligt virkende Magter. Parringsvalget vil gjøre Hannerne kjønnere, mere afstikkende end Hunnerne. Den almindelige Nedarvingslov vil lade Hunnerne forskjønnnes med Hannerne og saaledes udslette Parringsvalgets Virkninger. Kvalitetsvalget vil beskytte de afstikkende Hanner ved at lade dem faae stort Afkom, og det vil dræbe de afstikkende Hunner: men disse to Virkemaader ville atter ophæve hinanden, idet den første vil gjøre Afkommet skjønnere, medens den anden vil gjøre det uanseeligere. Imidlertid er der en Faktor medvirkende, som gjør, at Kvalitetsvalget dog faaer udrettet en Deel. Denne Faktor er Fuglenes Livsvaner, særligt da den Maade, de have vænnet sig til at bygge deres Reder paa. De Fugle, hvis Reder ere skjulte i Huulheder, ville blive mere og mere afstikkende; thi der vil Kvalitetsvalget ikke kunne ødelægge de farverigste Hunner, og det vil beskytte Hannerne. De Fugle, hvis Reder ligge aabent, vil det enten drive til at lukke Reden ved et Tag, eller ogsaa vil det lade dem faae simple Farver, altsaa undertrykke Parringsvalget. Vi faae altsaa, hvordan vi saa vende Sagen, en Strid mellem Parringsvalget og Kvalitetsvalget, og vel er Naturen ødsel, men at den skulde offre saa meget Arbeide uden at faae Noget udrettet, det lyder ikke troligt. Jeg troer imidlertid, at der er en anden Løsning af Spørgsmaalet, en Løsning, der vender Striden til det Gode. Kvalitetsvalget er overalt virkende ved Alt og paa Alt; man kan ikke sige: Kvalitetsvalget er der, følgelig ikke her, det er baade her og der. For at blive ved det Emne, der her behandles: Parringsvalget er Kvalitetsvalg; det er Kvalitetsvalget, der former Rederne, samtidig med at det virker paa hele Fugleverdenen, tilintetgjørende denne Art og beskyttende hiin. Hvorfor saa ikke ganske simpelt løse det foreliggende

Spørgsmaal ved at sige, at det er et bredere Kvalitetsvalg, der benytter Striden mellem Parringsvalget og Kvalitetsvalget til at paavirke Arveligheden saaledes, at det beskytter de Fugle, hvis mandlige Afkom ligner Faderen, hvis kvindelige ligner Moderen, medens det tilintetgjør dem, hvis mandlige Afkom ligner Moderen og hvis

kvindelige ligner Faderen? Saa er Striden nyttig, Arbeidet ikke spildt og Fænomenene forklarede.

Jeg slutter med nogle Ord af Wallace: »Man vil maaskee sige, at Alt dette er uvæsenlige Smaating; men man maa vel huske paa, at det Maal, alle Eiendommelighederne i Dyrenes Bygning sigte paa, er at bevare Individets Liv og at sikre Artens Existens. Man har gaaet og seet paa Farverne i Naturen, som om det var noget Tilfældigt, noget Overflødig, Noget, Dyrene havde faaet, ikke for at de skulde have nogen Nytte af dem, men til Glæde for Mennesker og Serafer - eller, som man ogsaa siger: for at forøge Naturens Skjønhed og ideale Harmoni. Dersom det var sandt, vilde de organiske Væsners Farver danne en Undtagelse fra alle andre Naturfænomener. De vilde ikke være et Produkt af almene Love, ikke bestemmes af stadigt skiftende ydre Forhold, og vi maatte opgive enhver Forsken efter deres Oprindelse og Aarsag, da de jo skulde være afhængige af en Villie, vi aldrig ville faae Noget at vide om. Men det er jo nu ganske mærkeligt, at saasnart vi begyndte at undersøge Naturens Farver, saa viste det sig, at de staae i nøie Forbindelse med en Mængde andre Fænomener, og at de ligesom disse ere visse almindelige Love underordnede. Det er ikke blot Fuglene, dette gjælder; for Pattedyr, Krybdyr, Insekter gjælder det ogsaa, og Darwin har viist, hvor Meget Farverne betyde for Blomsterne. Det, at Nyttighedstheorien (Darwins Theori) kan forklare alle disse Farveforhold, er atter en Seir over de Folk, som holde paa Skabelsestheorien. Man maa virkelig indrømme, at Nyttighedstheorien har forklaret en Deel; og saalænge man ikke kan faae en ligesaa stor Række af Kjendsgjæringer til at harmonere med en eller anden Theori, maa man virkelig ikke vente, at vi skulle opgive en Theori, der allerede, saa ung den er, har gjort saa god Tjeneste, og som har ført til Opdagelsen af en saa stor Mængde interessante og uventede harmoniske Forhold mellem de almindeligste (men hidtil meest forsømte og mindst forstaaede) af den organiske Verdens Fænomener«.

Oprtrykt efter J.P. Jacobsen, *Lyrisk og prosa*. Udg. Jørn Erslev Andersen. Det danske Sprog- og Litteraturselskab/Borgen 1993 s. 221-233. Frit tilgængelig på www.adl.dk

Ernst Haeckel, Kolibrier. Litografi. *Kunstformen der Natur* 1904.

Jørn Erslev Andersen

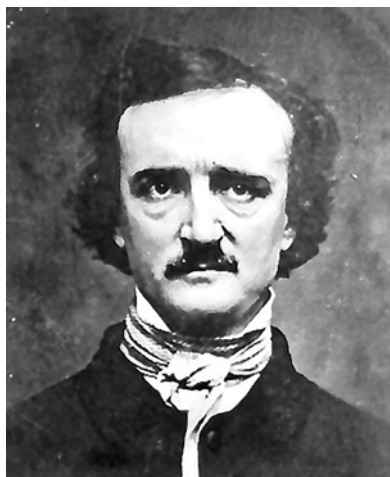
SLADREHJERTET OG TÅGESKUDDET

*Taleark til foredrag om J.P. Jacobsen, Edgar Allan Poe, galskab og vanvid på
J.P. Jacobsen Selskabets generalforsamling 12. april 2023*

I 1867 udkom (på trods af 1868 på titelbladet) Robert Watts danske oversættelse af Edgar Allan Poes *Phantastiske Fortællinger*. Den 20-årige J.P. Jacobsen var hurtigt ude som læser af denne første danske oversættelse af Poefortællinger. I sin dagbog noterer han den 17/12 1867: »Læst i Phantastiske Fortællinger af Edgar Poe.« Dagen efter endnu et notat: »Læst Edgar Poe ud.« Mere har han ikke meddelt om sin interesse for Poe. Det overlades derfor til hans læsere selv at vurdere hvorvidt Poe har haft indflydelse på hans litterære skrivetekunst. Meningerne herom er meget delte. I 1945 skrev Jacobsen-forskeren

J.P. Jacobsen

Edgar Allan Poe

Brita Tigerschiöld, at Poe havde stor indflydelse på Jacobsen. I 1973 bemærkede Poe-kenderen Carl L. Anderson helt modsat, at Jacobsen stort set ikke var inspireret af Poe.

Det er først og fremmest novellen »Et Skud i Taagen«, der ofte menes at være inspireret af Poes fortælling »Hjertet der sladrede«. Mit oplæg har da også fokus på netop disse to noveller med kritisk afsæt i to artikler af Ib Johansen og Søren Schou. Det bør for fuldstændighedens skyld nævnes, at der muligvis i Jacobsens novelle »To Verdener« kan spores en svag Poe-inspiration bag den unge kvindelige hovedpersons vrangforestilling om at kunne blive helbredt for svær sygdom ved at kaste en blomsterbuket efter en robåd på en flod. Der er dog ingen eksplicit inspiration at spore. Efter min opfattelse er den tvivlsom.

Et Skud i Taagen og Hjertet der sladrede

Inspirationen fra »Hjertet der sladrede« i »Et Skud i Taagen« er grundigt kommenteret, herunder i to artikler af Ib Johansen og Søren Schou, der giver de nok bedste bud.

Ib Johansens artikel, »Den amerikanske forbindelse. Poe og J.P. Jacobsen« i antologien *Malstrømmen. Poe og Danmark*, udgivet af Det Danske Edgar Allan Poe Selskab i 2018, giver et kort og godt overblik over receptionshistoriens omtaler af Jacobsen og Poe. Den har desuden en velfunderet sammenligning af »Et Skud i Taagen« med Poes generelle brug af tåge og hvidhed som horror-elementer med fokus på Agathe og tågen. Forskelle i stilholdninger og fortællemåder mellem Poe og Jacobsen nævnes kun kort.

Søren Schous artikel »Romantikken profaneret« findes i antologien *Skud* fra 1992, der er redigeret af Anders Østergaard og består af fem metodebestemte analyser af »Et Skud i Taagen«. Schou læser novellen som en litterær profanering af romantikken med inspiration fra »Hjertet der sladrede«. Hovedpointen er, at Jacobsen ikke inddæmmer dæmonien religiøst, sådan som vi ser det i den danske romantiks

skrækfortællinger (tænk på fx B.S. Ingemanns »Selv-Citationen«), men frisætter den som horror. Han læser Jacobsens novelle som for usammenhængende fortalt til at kunne kaldes en psykologiske fortælling. Desuden argumenterer han kritisk for, at den er præget af uformidlede skift mellem en tilbagetrukket (naturalistisk) og en alvidende (romantisk) fortæller.

De to novellers fortælleforhold

Fortællemåderne i »Hjertet der sladrede« og »Et Skud i Taagen« er meget forskellige, hvilket har betydning for forståelsen af deres respektive vanvidstemaer både hver for sig og i sammenligning.

»Hjertet der sladrede« udkom oprindeligt som »The Tell-Tale Heart« i januar 1843 i første nummer af James Russell Lowells tidsskrift

Den kendte filminstruktør, producer, filmfotograf og manuskriptforfatter Jørgen Vestergaard holdt på generalforsamlingen d. 12. april 2023 et spændende foredrag om sin berømte dukkefilm fra 1971, »Hjertet der sladrede«, efter Poes novelle. Stillbilledet er fra scenen hvor hovedpersonen gemmer det parterede lig under gulvbrædderne

The Pioneer. (Jeg benytter her Hans-Jørgen Birkmoses fine fordanskning i Edgar Allan Poe, *Samlede fortællinger II*, Forlaget Klim 2007). En eksplicit *jeg-fortæller* benægter i fortællingen sin åbenlyse galskab og betoner samtidig sin gode høreelse. Fortælleren henvender sig desuden direkte til en lytter, som jeg forstår som en integreret (paranoid) del af jeg-fortællerens vrangforestilling. Akkurat som politifolkene og det stirrende øje er det. Vi lever med i fortællerens fantasi og ikke i virkelige hændelser. Fortællingen forbindes som regel med det 19. århundredes nye genre kaldet »Fantastisk litteratur« med distinkte træk af horror.

»Et Skud i Taagen« udkom i januar-februar 1875 i tidsskriftet *Det nittende Aarhundrede* og indgik senere i 1882 i *Mogens og andre Noveller*. Dens implicitte fortæller benytter ydre synsvinkel med skiftevis begrænset og alvidende indsigt (jf. Schou). I beskrivelsen af Hennings vanvidsoplevelse blandes ydre og indre synsvinkel. Den slutter med en ultrakort og nøgtern sætning lige efter at tåge- og horror-scenen er blevet afbrudt. Horrorscenen kan læses som enten en overnaturlig hændelse eller mere sandsynligt som Hennings paranoide vrangforestillinger udløst af drabet på Niels Bryde og de hadefulde hævnintriger mod Agathe, som han både bekræfter og bortmaner med sin fortrydelsesløse bemærkning ved hendes lig. Horrorscenens uforløste afbrydelse forstår jeg som en variation af *aposiopesen*, en retorisk figur, der overlader det til læserens fantasi at afslutte en afbrudt sætning eller sætningskæde. Den er altid enten et resultat af eller et spontant udtryk for en overvældende følelse, som i dette tilfælde er Hennings angstpsykose med paranoide forestillinger om Agathes genkomst som hævner. Genremæssigt forbindes novellen ofte med naturalismen, men læses med større udbytte som en slags præmodernistisk realisme.

Sammenligning 1: Fortællerne

Poe benytter novellen igennem en jeg-fortæller i førsteperson, der selviagttagende henvender sig til en fiktiv lytter med vrangforestillinger. Jacobsens novelle har en implicit fortæller og blander i horrorindslaget ydre og indre synsvinkel.

Sammenligning 2: Vanvidsformer

Poes jeg-fortæller performer novellen igennem et vanvid med skizofrene træk. Hennings lurende vanvid bryder ud i fuldt flor i horror-scenen, og novellens slutning har to vidt forskellige retoriske fortællefigurer i yderpunkterne mellem affekt og kontrol.

Sammenfatning 1

Hos Jacobsen kommer det fortrængte igen hos Henning i form af horroragtige mareridtsbilleder i den kolde, hvide og tykke tåge, hvis beskrivelse brydes dramatisk af. Hos Poe er galskaben manifesteret fra start til slut. Begge noveller underløber på en realistisk måde en religiøs fantastik, idet hovedpersonernes handlinger udelukkende er udtryk for galskab/vanvid på et jordnært og virkeligt niveau uden overtro eller fantastik.

Sammenfatning 2

Poes fortælling læses bedst som en indre bagsynet monolog, hvor den konstant selviscenesættende jeg-fortæller henvender sig til en i monologen påberåbt imaginær modtager. Det fantastiske element/horrorren fungerer i begge noveller som litterært virkemiddel i en realistisk sags tjeneste uden overnaturlige lag. Dette realismeperspektiv har de to noveller tilfælles.

Hjertegalskab

I »Hjertet der sladrede« forbindes vrangforestilling, paranoid selvhenføring og (forestillet) handling konstant med hinanden i jeg-fortællers *manifeste galskab*.

Tågevanvid

Hennings vrangforestilling i slutningen af »Et Skud i Taagen« er udtryk for det fortrængtes genkomst i forvrænget form (jf. Freud) i konsekvens af hans hadefuldhed og hævnintriger. Tågens påmindelse om drabet på Niels Bryde i kombination med Hennings sidste brutale ord til den døde Agathe ved ligsynet munder ud i hans horrorforestilling med karakter af momentant vanvid.

Vanvid og galskab

Det fortrængtes genkomst hos Henning forvarsles af hans utilpasse reaktion i det øjeblik Niels Brydes hoved falder ned med et bump i vognen, da han ellers uanfægtet bringer ham hjem fra drabsstedet. Hennings vanvid er lurende novellen igennem. Hans kalkulerende ondskab er behersket uden anfald af galskab i sociale relationer og offentlig handling. Helt modsat befinder fortælleren i Poes novelle sig uafbrudt i en tilstand af galskab både i (forestillet) handling og (fortalt) tanke.

To unikke noveller

Fortælleanalysen viser at Jacobsen indbygger en formentlig Poe-inspireret horrorfantastik i en realistisk fortælling om et skæbnebestemt konflikt- og nemesisperspektiv, der ikke findes i Poes novelle. Alt for håndfaste sammenligninger af de to noveller udvisker det unikke og særegne i deres anvendelser af horror som et tematisk, symbolsk og pointestyrende litterært virkemiddel. De har både forskelligartede og fælles realismeperspektiver.

Ernst-Ullrich Pinkert

At rejse er (ej) at leve. - Gottfried Benn og J.P. Jacobsen

»At rejse er at leve« H.C. Andersens berømte statement, der i dag nærmest er et mantra i turismebranchen, bliver dementeret gennem J. P. Jacobsens roman *Niels Lyhne*. Det sker især i Erik Refstrups samtale med sin ven Niels Lyhne i romanens kapitel 11.

Billedhuggeren og maleren Erik, der lever ved Mariager Fjord, beklager i et brev til Niels i København, at hans kunstneriske produktivitet er dalende, og at han ikke mere evner at arbejde. Niels er indstillet på at hjælpe og opsøger ham straks. Erik spørger lidenskabeligt og ordrigt om, hvordan han kan få inspirationen tilbage: »Hvad skal jeg gøre, der maa være Noget man gjør, naar det er saadan fat, jeg kan da ikke være den Første, hvad? veed du Ingenting?«¹ Niels Lyhnes svar kan ikke være mere lakonisk end som så, idet han siger: »Rejse.«

Derved sætter han ikke skub i Eriks inspiration – tværtimod: denne reagerer heftigt, idet han frygter, at Niels anser ham for at være udbrændt: »Du tror da ikke, jeg er forbi!« Niels benægter det og forklarer, at en rejse ville kunne fremkalde »nye Indtryk«. Erik tager dog netop afstand fra »de nye indtryk« som begrundelse for en rejse med formålet at genetablere den kunstneriske skaberkraft: »De nye Indtryk! det er netop det. Har du aldrig hørt tale om Folk, der havde fuldt op af Talent, saalænge som de var i deres første Ungdom og de var friske og fulde af Haab og Planer, men saa, da det tabte sig, saa var deres Talent borte ogsaa –og kom aldrig igjen, [...] De rejste, Niels, efter nye Indtryk. Det var deres fikse Idé. Syden, Orienten, det var

1 J.P. Jacobsen: *Niels Lyhne*. Roman. København 1986, s.128.

Altsammen forgjæves, det gled af dem ligesom af Spejle. Jeg har set deres Grave i Rom.«²

Alligevel indrømmer Erik senere, at også han kan blive fristet af tanken om at rejse: »Jeg har ogsaa somme Tider denne Længsel efter at rejse, fordi jeg føler mig saa tom; [...] men jeg tør ikke, synes jeg, for sæt nu det hjalp ikke, og at jeg var en af dem, jeg talte dig om. Hvad saa! Tænk, om jeg kom til at staa Ansigt til Ansigt med den Vished, at jeg var forbi [...]«³

Det forgæves i at rejse er et motiv, som den tyske forfatter og læge Gottfried Benn (1886-1956) har anvendt gentagne gange – mest i øjenfaldende i digtet »At rejse« fra 1950, som hører til hans oftest citerede tekster. Benn har her tydeligvis hentet inspiration til digtet i Jacobsens *Niels Lyhne*. Peter Lingens har i 2004 på en overbevisende måde ligefrem udpeget denne roman (og her især samtalen mellem Erik og Niels) som kilden til Benns digt.⁴

Gottfried Benn: At rejse

Mener De, Zürich skulle
være en dybere by,
hvor De får indhold i livet
og undrende bliver som ny?

Tror De, at det i Havana,
hvid og hibiskusrød,
regner med evig manna
i Deres ørkennød?

2 Ibid., s. 128f.

3 Ibid., s. 129.

4 Peter Lingens: *Die Absage an das Reisen bei Gottfried Benn. Ein literarisches Motiv und seine Quelle*. I: *Benn-Jahrbuch* 2004. Udg. af Joachim van Dyck m.fl., s.194-206, her s. 204.

Jernbanegader og rue'er,
Boulevarder, stræde og strand,
selv på Fifth Avenue'er:
tomhed, liv uden plan -

Forgæves at flyve og fare!
Sen er erfaringens vej:
blive og stille bevare
det sig omgrænsende jeg.⁵

Ligheden mellem Eriks og Gottfried Benns påstand om det forgæves i at rejse er ingen tilfældighed, Benn var nemlig helt fortrolig med hele Jacobsens forfatterskab – inklusive de naturvidenskabelige skrifter. Allerede i en prosatekst fra 1910 – »Gespräch«⁶ – roser han eftertrykkeligt og nuanceret Jacobsens forfatterskab og især romanen *Niels Lyhne* på grund af forfatterens naturvidenskabelige tilgang til livet og til litteraturen. Denne ros er på det tidspunkt temmelig enestående og vidner om den helt specielle sensibilitet, som lægen Benn havde udviklet for naturvidenskabsmanden fra Thisted.

Følgende episode kan være med til at understrege Jacobsens betydning for Gottfried Benn. Han havde efter sin kones død i 1922 givet sin datter Nele i pleje i Danmark. Hun var dengang syv år gammel. Benn forsynede hende regelmæssig med læsestof, først børnebøger og senere verdenslitteratur. Nele, der senere blev gift med den danske minister Poul Sørensen, fortæller i sin bog om faderen Gottfried, at han også sendte hende bøger af Jens Peter Jacobsen – på tysk.⁷

5 Gottfried Benn: *Skygger. Sene digte*. Oversat af Peter Poulsen. København 1992 s.118.

6 Gottfried Benn: *Lyrisk und Prosa, Briefe und Dokumente*. Wiesbaden 1971 s. 5-12, især s. 8-11.

7 Nele Poul Sørensen: *Mein Vater Gottfried Benn*. Wiesbaden 1960 s.34

*Enghuset, som Stauning købte 1917 og ejede næsten til sin død 1942.
Foto: ABA.*

Villy Dall

Statsminister Th. Stauning og J. P. Jacobsen

Når Danmarks første socialdemokratiske statsminister sad ved sit skrivebord i sommerboligen Enghuset i Vällø, hang der et stort billede af digteren på væggen foran ham

Arbejdermuseet i København havde 2. februar 2024 et opslag på sin facebookside med dels en række fotoer af ældre dato, dels en tekst om, at museet nu – fordi Enghuset står over for en større renovering – netop havde hentet møblerne fra den sommerbolig, Th. Stauning (1873-1942) købte 1917 ved Tryggevælde Å syd for Køge. Museet havde tidligere hentet en del effekter fra huset, ligesom man havde modtaget en lang række fotografier fra huset, dets omgivelser og familien Staunings liv i og ved huset.

Et af fotografierne fangede min interesse, idet jeg mente tydeligt at kunne se et større fotografi af digteren J. P. Jacobsen (1847-85) på væggen ved Staunings skrivebordshjørne i Enghuset. Museets medarbejdere har ikke identificeret Jacobsen på fotografiet, men Else Bisgaard og jeg er sikre i vores sag. Øverste række af indrammede fotografier viser Karl Marx (1818-83) til venstre, Stauning selv i midten og J. P. Jacobsen til højre. Under Jacobsen ses et mindre fotografi af Holger Drachmann (1846-1908), og museets medarbejdere har i øvrigt identificeret den hvide buste på skrivebordet som Holger Drachmann, ligesom man har identificeret det øverste billede på den anden væg som den tyske digter Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832).¹ Billedet i samme højde som billedet af Drachmann, men længst til

¹ Meddelt i en mail fra ABA 9. februar 2024

venstre har historiker Henning Grelle (1949-) identificeret som den tyske socialdemokratiske leder August Bebel (1840-1913).²

Enghuset ligger altså ved Tryggevælde Å. 1929 blev adressen opgivet som: »Stauning, Enghuset, Elverhøj Station pr. Køge«. ³ Vallø Lokalhistoriske Arkiv har ved et foto på www.arkiv.dk opgivet adressen som: Enghuset, Karensvej 1, Elverhøj, Valløby. En henvendelse til lokale jernbaneentusiaster har givet som resultat, at Elverhøj Station aldrig har eksisteret, og at postadressen må have været »pr. Vallø Station«, mens trinbrættet Egøje faktisk har været nærmeste sted at stå på og af toget. ⁴ I dag er adressen: Karensvej 1, Vallø, 4600 Køge.⁵

Det fremgår af kommentarerne under facebook-opslaget, at Enghuset i dag ejes af et medlem af familien Svane Hansen, idet Johannes Sperling (1899-1980) efter Staunings død 1942 og Befrielsen 1945 købte huset af dødsboet. Johs. (som han skrev sig og blev omtalt) Sperling var halvbror (samme mor) til Hans Christian Svane Hansen (1906-60), bedre kendt som H. C. Hansen, der var en ledende socialdemokrat allerede fra slutningen af 1930'erne og statsminister 1955-60.⁶ Sperling betegnes af Johannes Bredal, selv en nevø af Sperling, i dennes biografi fra 2008 som »en af arbejderbevægelsens pionerer«, der fra 14-års-alderen var syndikalist og dybt involveret i »Stormen på Børsen« og urolighederne på Grønttorvet i København 1918, men som senere blev socialdemokrat. Han var 1938 medstifter af og første direktør for Dansk Folke-Ferie frem til 1969, hvor han gik på pension.⁷

2 Bebel var medstifter og en af lederne i de partier, der førte frem til dannelsen af Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SDP) 1890. Han blev dets første formand og var medlem af den tyske rigsdag 1867-81 og 1883-1913.

3 Hvidt 2009, pp. 185-194

4 Hjemmesiden: www.jernbanen.dk

5 www.tinglysning.dk

6 Sperling 1970, pp. 17, 29, 111; Bredal 2008, pp. 17-27

7 Bredal 2008; Sperling 1970, pp. 30-37, 120, 145

Men ifølge to af de tidlige Stauning-biografier, forærede Stauning selv kort før sin død Enghuset til den socialdemokratiske kredsforening i Københavns 2. kreds (Christianshavn), hvor han var valgt til Folketinget 1918.⁸ Så der måtte have været dette mellemspil, hvilket de af Rigsarkivet digitaliserede tingbøger kunne svare på: 1945 udstedte den socialdemokratiske kredsforening skøde til Louise Sperling, som 1967 gav skøde til et medlem af familien Svane Hansen.⁹ Johs. Sperling giftede sig 1928 med Louise Tønder (1907-?). Ifølge Johannes Bredals Sperling-biografi fra 2008 var det Sperlings svigermor Thea Tønder¹⁰ (1880-1944, født Dorthea Caroline Larsen) – fra 1938 socialdemokratisk rådmand i København – der havde købt Enghuset, som betegnedes som »en gammel villa, der tidligere havde tilhørt Stauning«. Hun kan jo meget vel have finansieret købet, men formelt blev Louise Sperling altså ejeren.¹¹ I øvrigt havde både Louise og Thea tidligere været tobaksarbejdere ligesom Stauning, fremgår det af Sperlings erindringer fra 1970, hvori Enghuset kun nævnes i en billedtekst.¹²

Ved huskøbet 1917 havde Thorvald August Marinus Stauning, som det fulde navn var, allerede siden 1910 været forretningsfører for Socialdemokratiet og formand for partiets folketingsgruppe, hvilket svarer til partiformand (og i det parti dermed partileder) i dag. Han havde siden 1898 arbejdet på partiets hovedkontor og siden 1906 været medlem af Folketinget for Faxekredsen (Sorø Amts 2. valgkreds), men da en ny kredsinddeling var ved at være på plads efter grundlovsrevisionen 1915, skulle kredsen nedlægges. Ved folketingsvalget 1918 blev Stauning valgt i København, og det fortsatte han så med livet ud. 1917 var han i øvrigt blevet partiets første minister, idet han 1916-20

8 Bertolt & Hansen 1942, p. 192, jf. p. 63; Bomholt 1950, p. 313

9 RA: www.sa.dk, matr.nr. 1k (inklusive 1p og 1s), Valloby

10 Sandvad 2023

11 Bredal 2008, pp. 185, 251-253

12 Sperling 1970, pp. 41, 55, 134-135, 147

var medlem af Regeringen Zahle II (1913–20) som »kontrolminister« – officielt minister uden portefølje og fra 1918 i realiteten socialminister. Partiets første statsminister var Stauning 1924–26 og fra 1929 til sin død.

Det var da også til Enghuset, hvori der ikke var telefon, Stauning lidt tidligt måske var rejst for at fejre påsken 1920, da den senere så berømte Påskekrise opstod ved, at Kong Christian X (1870–1947, regent fra 1912) mandag 29. marts om formiddagen afskedigede Regeringen Zahle II. Det var først, da postbudet kom, at Stauning læste, at han ikke længere var minister. Måske i den selvsamme ekstraudgave af *Social-Demokraten*, hvori redaktør Frederik Borgbjerg (1866–1936) hen over forsiden proklamerede: »Kongen begår statskup«. Nu måtte Stauning så til København, og der skal ikke her nærmere redegøres for hverken Påskekrisen eller Staunings andel i løsningen.¹³

Da Stauning første gang stillede sig i Faxekredsen ved valget 1901, blev han ikke valgt. Det var ej heller ventet. Men han fik en del venner på egnen, heriblandt lærer Einar Hansen (1865–1925) i Vråby, som ellers var liberal og venstremand.¹⁴ Heller ikke ved valget folketingsvalget 1903 blev Stauning valgt, men han udbyggede venskabet med lærerparret – Laura Elisabeth (1853–1921), født Engell, og Einar Hvidberg Hansen – som ikke kun værdsatte ham som politiker, men også som »skønånd« – altså kunstner og kunstinteresseret. Selv om læreren altså i grunden var liberal og fru en af en konservativ familie.¹⁵

Einar Hansen og Stauning læste ofte digte op for hinanden – kærligheden til Drachmann var de fælles om, men Hansen forsøgte også at interessere Stauning for J. P. Jacobsen og tillige den senere under og efter Besættelsen (1940–45) forkætrede (for sin støtte til Adolf Hitlers angreb på den bolsjevikiske Sovjetunion) Valdemar Rørdam

13 ABA: www.arbejdermuseet.dk/viden-samlinger/arbejderhistorien/temaer/paaskekrisen-1920/

14 Lyngby Jepsen 1979, p. 66; Grelle 2008, p. 85

15 Lyngby Jepsen 1979, pp. 69–70; Grelle 2008, p. 86

(1872-1946).¹⁶ 1907-13 var Hansen kredsformand for Socialdemokratiet, og venskabet blev uddybet. Og i Vråby Skole blev Staunings skuespil *Livets løgne* til. Det blev skrevet 1905, og Hansen skrev musikken. Det var den første forestilling, thyboen Bertel Budtz Müller (1890-1946) som leder satte op på det socialdemokratiske Arbejdernes Teater, da dette genåbnede 1925, ligesom det havde været den sidste forestilling for det gamle Arbejdernes Teater 1905. Blandt inspirationerne til stykket var Drachmanns skuespil.¹⁷

Ovenstående stammer, som det fremgår af noterne, ikke mindst fra Hans Lyngby Jepsens (1920-2001) Stauning-biografi fra 1979. Den senere, nu som Stauning-biografien anerkendte, af Henning Grelle fra 2008 nævner ikke J. P. Jacobsen, kun Drachmann, som inspiration for Stauning, hvilket forfatteren også telefonisk bekræfter.

Den skuffede, nu tidligere, socialdemokrat Ole Hyltoft (1935-), der var ministersekretær for Julius Bomholt som Danmarks første kulturminister (1961-64), og som 1975-86 var formand for Socialdemokratiets kulturudvalg, hyldede i sin bog *Indefra* fra 2018 datidens politikere – ved navn nævnt venstremanden Viggo Hørup (1841-1902), socialdemokraten Frederik Borgbjerg, venstremanden Svend Høgsbro (1855-1910) og Stauning – for at have lært det danske sprog at kende ved at læse de danske, europæisk berømte, forfattere J. P. Jacobsen, Herman Bang (1857-1912), Johannes Jørgensen (1866-1956) og Martin Andersen Nexø (1869-1954).¹⁸

Hyltoft skrev også, at Viggo Kampmann (1910-76), der som statsminister etablerede kulturministeriet, formentlig var den skønlettert mest belæste statsminister, Danmark har haft.¹⁹ Men spørgsmålet er jo, om ikke Stauning var den, der selv mest forsøgte sig udi det

16 Lyngby Jepsen 1979, pp. 71-72; Grelle 2008, pp. 87-91, 95, 99-100; Bomholt 1950, p. 47

17 teaterleksikon.lex.dk/Arbejdernes_Teater; Lyngby Jepsen 1979, pp. 73-75, 80-83; Grelle 2008, pp. 94-98

18 Hyltoft 2018, pp. 151-152

19 Hyltoft 2018, p. 17

skønlitterære. Og Hyltoft citerede ham da i øvrigt for at have sagt, »at arbejderbevægelsen var den største, den videst spændende, den dybest gående kulturbevægelse, som historien kunne opvise«. ²⁰ I en fiktiv samtale med Bomholt fik i bogen denne sagt til Hyltoft, at Besættelsen (1940–45) »nær« havde gjort danskerne til et dannet folk, som var hjemme i egen kultur, og som derfor kunne skelne mellem litteratur af Ludvig Holberg (1684–1754) og J. P. Jacobsen. ²¹ I øvrigt synes Bomholt selv at have foretrukket Henrik Pontoppidan (1857–1943) for J. P. Jacobsen og Drachmann, som han 1936 betegnede som »det litterære gennembruds romantikere«, mens Pontoppidan ifølge Bomholt ville gøre *virkeligheden* ²² gældende i kunsten. ²³

Vil man så følge Hyltoft og undersøge, om den særdeles belæste Frederik Borgbjerg – redaktør af Social-Demokraten, folketingsmedlem og minister 1924–26 og 1929–35 – satte pris på J. P. Jacobsen, finder man i Borgbjerg-biografier kun henvisning til digteren som oversætter af Darwin. Borgbjerg var nok mere til N. F. S. Grundtvig (1783–1872) end J. P. Jacobsen, ser det ud til. ²⁴

I den tidlige Stauning-biografi fra 1950, redigeret af Bomholt og med bidrag fra Staunings venner, skrev både sønnen Søren Stauning (1923–2000) ²⁵ og tobaksarbejder- og partikammeraten Ludvig

20 Hyltoft 2018, p. 19, 149

21 Hyltoft 2018, p. 149

22 Bomholts fremhævelse

23 Anmeldelse 28. november 1936 af Pontoppidans *Hamskifte* i *Social-Demokraten*, her læst på: www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/anmeldelser/selvbiografier/bomholt_1936.html

24 Sørensen 1943, p. 24; Frisch 1936, p. 10; Borgbjerg 1933; hjemmeside: www.xn--socialdemokratisketnkere-odc.dk/frederik-borgbjerg/

25 Bomholt 1950, pp. 189–190

Staunings skrivebordshjørne i Enghuset ved Vallø. Foto: ABA.

Hansen²⁶ om oplevelser i Enghuset. Sidstnævnte tilføjede, at det ikke kun var ferie, for netop i Enghuset skrev Stauning »en hel del«. I øvrigt fortalte Ludvig Hansen, at Stauning, før denne blev minister og fik ministerbil, cyklede de syv kilometer fra Køge Station til Enghuset.²⁷

Den endnu tidligere Fremad-biografi, der udkom 1942 – samme år, som Stauning, døde – fortalte, at der havde stået en del blæst om købet 1917, hvor *Østsjællands Folkeblad* havde skrevet, at Stauning »havde købt et slot ved Vallø«.²⁸

Begge de to tidlige biografier bragte flere fotografier fra Staunings liv i Enghuset med familie og venner. Ingen af de to nævnte J. P. Jacobsen. Fremad-biografien nævnte inspirationen fra og fascinationen af Drachmann.²⁹ Og vennernes biografi uddybede i høj grad dette.³⁰

Men J. P. Jacobsen var altså med ham dér på væggen og i stort format, når partilederen, folketingsmedlemmet, socialministeren og den senere mangeårige statsminister tog til sit sommerhus for at slappe af, men alligevel skrev »en hel del«.

26 Bomholt 1950, pp. 311-314; Denne Ludvig Hansen må ikke forveksles med (August) Ludvig Hansen (1873-1935), som var socialdemokratisk folketingsmedlem 1926-27 og landstingsmedlem 1934-35 samt borgmester i Nyborg fra 1918. Han var også oprindelig tobaksarbejder (cigarmager), men gled senere over i journalistikken. Han var, oplyser Grelle telefonisk, en meget nær ven af Stauning, som denne ofte mødtes med. Tak til Henning Grelle for at have tjekket korrespondancer og arkiver på ABA. Det er ikke lykkedes at finde personlige data på denne Ludvig Hansen.

27 Bomholt 1950, p. 312

28 Bertolt & Hansen 1942, pp. 191-192

29 Bertolt & Hansen 1942, pp. 25, 181, 182, 212

30 Bomholt 1950, pp. 12, 47, 52, 53, 56, 65, 105, 106

Referencer og litteratur:

- Bertolt, Oluf & Hansen, H. C. [red.] (1942): *Th. Stauning – Folkets søn og Danmarks statsminister*, Fremad
- Bomholt, Julius [red.] (1950): *Bogen om Stauning – skrevet af hans venner*, Westermann
- Borgbjerg, Frederik (1933): »Gamle Grundtvig - foredrag ved Grundtvigs 150 års-fødselsdag, 11. september 1933«, på: www.danmarkshistorien.dk: danmarkshistorien.dk/vis/materiale/frederik-borgbjerg-foredrag-ved-grundtvigs-150-aars-foedselsdag-september-1933
- Bredal, Johannes (2008): *Sperlings saga – Fra revolutionær og syndikalist til direktør for Dansk Folke Ferie*, Forlaget Ådalen
- Frisch, Hartvig (1936): »Mindeord om Borgbjerg«, i: *Arbejderhøjskolen – Elevskrift for Esbjerg Arbejderhøjskole og Roskilde Højskole*, juni 1936, læst her: skolehistorie.dk/725806.pdf
- Grelle, Henning (2008): *Thorvald Stauning: Demokrati eller kaos – En biografi*, Jyllands-Postens Forlag
- Hvidt, Kristian (2009): *Sylvia Pio – En adelig socialist*, Gyldendal
- Hyltoft, Ole (2018): *Indefra: Portrætter af politikere og andet godtfolk fra tiden der gik*, Hovedland
- Lyngby Jepsen, Hans (1979): *Stauning – En biografi*, Gyldendal
- Sperling, Johs. (1970): *En hilsen fra Johs. Sperling*, Privat udgivelse, Aarhus
- Sandvad, Karin (2023): »Thea Tønder«, i: *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, online (senest opdateret: 2023): kvindebiografiskleksikon.lex.dk/Thea_T%C3%B8nder
- Sørensen, H. P. (1943): *F. J. Borgbjerg*, Forlaget Fremad

Noter:

- ABA = Arbejderbevægelsen Bibliotek og Arkiv, kendt som Arbejdermuseet, Rømersgade 22, København K, web: www.arbejdermuseet.dk
- RA = Rigsarkivet, web: www.rigsarkivet.dk

J. P. Jacobsen Selskabet

J. P. Jacobsen Selskabet blev stiftet i 1958 for at redde digterens fødehjem i Thisted fra nedrivning. Huset blev året efter restaureret og rummer i dag Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

J. P. Jacobsen Selskabets formål er at medvirke til at bevare og fremme interessen for J. P. Jacobsens litteratur og liv, samt værne om Jacobsen-minder.

Gennem årene har Selskabet bidraget til at udgive publikationer om Jacobsen, arrangere foredrag, studiekredse og koncerter. Selskabet samarbejder med Institut for Kommunikation og Kultur ved Aarhus Universitet om udgivelse af skriftserien, »Jacobseniana. Skrifter fra J. P. Jacobsen Selskabet«. Skriftserien udkom første gang i 2006 og udsendes gratis til Selskabets medlemmer.

J. P. Jacobsen Selskabet har fysisk hjemsted på Thisted Museum, Jernbanegade i Thisted. Museet og Selskabet har et tæt og godt samarbejde. Museet rummer en mindestue for Jacobsen og formidler på fornem vis viden om hans liv og baggrund.

Når nu ikke pandemien griber forstyrrende ind, så afholder J. P. Jacobsen Selskabet hvert år generalforsamling på forfatterens fødselsdag, d. 7. april, og i tilknytning hertil holdes et offentligt foredrag. Et medlemskab koster 200 kr. om året.

Indmeldelse i Selskabet kan ske ved henvendelse til Thisted Museum tlf. 9792 0577 (mandag-fredag kl. 8-16). Eller pr. e-mail til butik@museumthy.dk

TAK FOR OPMÆRKSOMHEDEN

J. P. Jacobsen Selskabets syv bestyrelsesmedlemmer er følgende:

Else Bisgaard (formand), lektor,
tlf. 3068 3274, e-mail: elsebi52@gmail.com

Svend Sørensen, tidl. museumspædagog,
tlf. 2337 3459, e-mail: skovsted33@gmail.com

Jytte Nielsen (kasserer), museumsleder,
tlf. 2521 3437, e-mail: jytte@museumthy.dk

Karen Louise Erichsen, rådgiver,
tlf. 2497 4798, e-mail: skibstedgaard@skibstedgaard.dk

Thomas Wolsing, kunstner og formidler,
tlf. 2870 3989, e-mail: thomaswolsing@gmail.com

Ib Nord Nielsen, tidl. klitplantør,
tlf. 4057 9323, e-mail: ib.nord.nielsen@gmail.com

Jørn Erslev Andersen, lektor,
tlf. 4023 8551, e-mail: joern.erslev@cc.au.dk

INDHOLD:

Forord

Jørn Erslev Andersen:
Spritnyt brasiliansk blik på J.P. Jacobsen

Mischa Sloth Carlsen, Lotte Prætorius
og Ditte Eberth Timmermann:
Åbne søjlerækker og dunkle løngange

J.P. Jacobsen og Apollo:
Arabesk

Jørn Erslev Andersen:
Fuglereder, filosofi og menneskeboliger

J.P. Jacobsen:
Fugleredernes Filosofi

Jørn Erslev Andersen:
Sladrehjertet og tågeskuddet

Ernst-Ullrich Pinkert:
At rejse er (ej) at leve
– Gottfried Benn og J.P. Jacobsen

Villy Dall:
Statsminister Th. Stauning og J.P. Jacobsen